

Emberek – sorsok – hivatalok – eljárási módok

*A magyarországi németek családegyesítésének
és/vagy visszahonosításának lehetőségei
(1948–1953)**

A magyar kormány a kollektív bűnösség elve alapján 1946. január 19. és 1948. június 30. között mintegy 200-220 ezer német nemzetiségű személyt telepített ki Németországba.¹

A magyarországi németek egy része szembeszegült az állami akarral. A kitelepítést elkerülendő több ezer személy „kivonta magát a kitelepítés alól”, azaz a végrehajtást megelőzően elhagyta eredeti lakóhelyét, s a szomszéd falvakban rokonoknál, illetve távolabbi majorságokban húzódott meg, közeli városokban vállalt munkát vagy kórházakban keresett átmeneti menedéket. Egy-egy község kitelepítése néhány nap alatt lezajlott. Sokszor elég volt ezt az időszakot máshol átvészelni, s a karhatalom távozásával az érintettek visszatér(het)tek a községbe.

Több tízezer kitelepített pedig azonnal különböző visszatérési stratégiákkal élt. Egy részük – az 1946–1949 (1950) közötti időszakban 10-15 ezer személy – illegálisan tért, vagy szökött vissza Magyarországra.² Mások a hazatérés legális útját-módját keresték. A németországi megszálló katonai hatóságok és a Hazahozatali Kormánybiztosság előtt is eltitkolva német származásukat jutottak fel a háború alatt elmenekült, vagy fogságból elengedett magyarokat hazatelepítő vonatszerelvényekre. Visszatérésüket azzal legalizálták, hogy magyarnak vallották magukat. A különböző hatóságok nem számoltak a kitelepítettek ilyen módon való tömeges – csak 1946-ban több száz német nemzetiségű személy érkezett vissza Magyarországra – visszatérésével, ezért a hazatérők szigorú ellenőrzésére csak fáziskéséssel került sor.³ Mások a rájuk vonatkozó kitelepítési határozat visszavonása,

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (K 1162 09) készült.

¹ Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1993. 190–194.

² A kitelepítéssel párhuzamosan visszatértek történetére vonatkozóan lásd Tóth Ágnes: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete*. Budapest, Gondolat, 2008. Német kiadása: Tóth Ágnes: *Rückkehr nach Ungarn 1946–1950. Erlebnisberichte ungarndeutscher Vertriebener*. München, Oldenbourg, 2012.

³ Erre vonatkozóan bővebben lásd Tóth, 2008. 32–33.

A kitelepítésből visszatértek lokális földolgozására vonatkozóan lásd Bodrogi László–Szálé László: *Visszaszököttek*. Budapest, Noran Libro, 2006.

azaz a mentesítésük kimondása révén, engedéllyel akartak visszatérni Magyarországra. Az érintettek a berlini magyar külképviselőhez, valamint a Hazahozatali Kormánybiztosság kiküldöttjeihez benyújtott nagyszámú egyéni kérvényükben mindenekelőtt kitelepítésük jogszerűtlen voltára, magyar nemzetiségükre, illetve magyar állampolgárságukra hivatkoztak, s hangsúlyozták a magyar állammal szemben tanúsított lojalitásukat is. Banner János 1949. január 3-án, a szászországi munkaügyi és szociális minisztérium javaslatára, fordult a magyar kormányképviselőhöz: „1947. szeptember 1-jén vagoníroztak be Bikácson egy vasúti kocsiba és tiltakozásom ellenére Németországba vittek. Szászországban a Drezda melletti Pirnában raktak ki minket. Szükséglakásban helyeztek el és ellátást is kaptunk. Miután én a családommal együtt magyar állampolgár vagyok, amit a csatolt dokumentumok is bizonyítanak, az állampolgárságtól való megfosztásomat nem tartom igazságosnak”⁴ – írta.

A kérvényeket a külügyminisztérium felterjesztése után a belügyminisztérium bírálta el. Gyakorlatilag valamennyi esetben azonos érveléssel utasították el őket. Eszerint a kitelepítés jogszerű volt, sőt úgy fogalmaztak, hogy a kérelmezők „jogszerűen települtek át Németországba”, a magyar állampolgárságukat elvesztették, „így visszatérésüknek engedélyezésére lehetőség nincs”.⁵ Kádár János belügyminiszter 1948. szeptember 23-án Rajk László külügyminiszternek írt levelében azt kérte, hogy a berlini kormányképviselő „áttelepített sváboktól hasonló kérelmeket ne fogadjon el, mert az az osztályomnak csak felesleges munkát ad”.⁶ Hasonló konfliktus alakult ki a belügyminisztérium és a Hazahozatali Kormánybiztosság⁷ között is. Millók Sándor⁸ kormánybiztos azt panaszolta, hogy „még egyetlen eset-

⁴ „Am 1. September wurde ich meiner Familie in Bikács in einen Eisenbahnzug verladen und trotz meiner Protestes nach Deutschland gebracht. Hier landeten wir in Pirna bei Dresden in Sachsen. Wir wurden in Notwohnungen untergebracht und auch verpflegt. Da ich mit meiner Familie ungarische Staatsangehörigkeit besitzen, wie die anliegenden Papiere beweisen, halte ich meine zwangsweise Ausbürgerung für nicht gerechtigkeit”. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Külügyminisztérium Berlini Nagykövetség. Adminisztratív iratok 1944–1961. (XIX-J-34-b.) 16/f. tétel 37/1949. Betűhív közlés.

A kérelmező a kérvényben arra is kitért, hogy annak megírásához tolmács segítségét kellett igénybe vennie, mert nem beszéli a német nyelvet.

⁵ MNL OL Külügyminisztérium Berlini Nagykövetség TÜK iratok 1948–1960. (XIX-J-34-a.) 10/res/1948.

⁶ MNL OL XIX-J-34-a. 10/res/1948.

Miután a hazatérők kérelmeit a külképviselő egyöntetűen továbbra sem utasította vissza, a belügyminiszter 1949. január 10-én a hozzá felterjesztett kérelmeket érdemi elbírálás nélkül küldte vissza a külügyminisztériumba. – MNL OL XIX-J-34-b. 16/f. tétel 37/1949.

⁷ Erdős Kristóf: A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés szolgálatában (1945–1947). In: Soós Viktor Attila (szerk.): *Súlypontáthelyezés a diplomáciában. A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai I.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2015. 171–196.

⁸ Millók Sándor (1887–1959): Újságíró, szociáldemokrata politikus. A Déli vasútnál volt munkás, majd tisztviselő, 1914-től a szociáldemokrata párt tagja. 1919-ben a vasutasok szakszervezetének egyik vezetője. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált. 1924 végén jött haza. A *Villamos* c. lap szerkesztője, majd 1941-től a *Népszava* felelős szerkesztője. 1944-ben a németek elfog-

ben sem kaptam ... választ azokra az átirataimra, amelyekkel egy vagy több személy adatait küldtem meg annak megállapítására, vajon az illetők kitelepítés alá esőknek tekinthetők-e”⁹

A kitelepítettek hazatérésükhöz a német hatóságok támogatását is igyekeztek megszerezni. A szász tartományi kormány és a Pirnában székelő áttelepítési hivatal azonban elzárkózott ez elől, a jelenséggel kapcsolatban mindenekelőtt a magyar kormány elvi álláspontját akarta tisztázni. Ezért 1948. június 22-én a szovjet katonai parancsnokságon keresztül a Magyar Vöröskereszt berlini missziójához fordultak. Jelezték, hogy a Magyarországról kitelepítettek között nagyobb számban vannak olyan személyek, akik a kitelepítést arra hivatkozva, hogy születésüktől fogva nem csak magyar állampolgárok, de a magyar nemzethez tartozónak is érzik magukat, igazságtalannak tartják. Egyedül Colditz városából néhány nap alatt 29 kitelepített jelezte visszatérési szándékát. „Ezek a magyarok, akik nem németnek, hanem magyarnak érzik magukat, természetesen haza vágyakoznak, reménykednek abban, hogy hazájukba visszatérhetnek, mert nem tudnak itt megszokni. Ezért ezeknek a személyeknek a gazdasági életbe való integrálása nehézséget jelent.”¹⁰

---

ták és a mauthauseni koncentrációs táborba vitték. 1945 májusában tért haza. Ezután miniszterelnökségi államtitkár, hazahozatali kormánybiztos, majd a Budapesti Székesfővárosi Közlekedési Rt. (BESZKÁRT) elnöke lett. 1948-ban visszavonult a politikától. – <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10582.htm>. (Letöltés: 2015. április 7.)

⁹ MNL OL Belügyminisztérium Elnöki iratok 1945–1950 (XIX-B-1-r 1563/1947.)

A Nyugaton hadifogságba esett német származásúakkal kapcsolatban is az az álláspont született, hogy „az országba való visszatérésük nem kívánatos”, tekintet nélkül arra, hogy hozzátartozóikat már kitelepítették-e vagy sem. – MNL OL XIX-B-1-r 970/1947.

¹⁰ „Diese Ungarn, die sich nicht als Deutsche, sondern als Ungarn fühlen, haben natürlich den sehnlichsten Wunsch und die Hoffnung, in ihre Heimat zurückkehren zu dürfen und können sich hier nicht einleben. Ihre Einordnung in das Wirtschaftsleben bereitet daher Schwierigkeiten”. – MNL OL XIX-J-34-a. 102/bizalmas/1949. (21.d.)

Hasonló, csoportos kérelmek később is érkeztek a keletnémet külügyminisztériumba. Anton Weller 14 Colditz körzetébe telepített család nevében fordult 1949. november 11-én az NDK külügyminiszteréhez. Levelében azt kérte, hogy járjon közben a magyar hatóságoknál hazatérésük érdekében. Mint írta, 1948 júniusában telepítették ki őket, annak dacára, hogy magyar nemzetiségűek és magyar állampolgárok. A Volksbundnak, fasiszta pártnak vagy más német szervezetnek soha nem voltak a tagjai. Sőt 1935-től – nem indokolja, hogy hogyan és milyen szervezetben – a fasizmus ellen harcoltak. A kitelepítésüket azért is nagy igazságtalanságnak tartják, mert akik valóban nácik voltak, azok még most is otthon vannak. Nehezményezte azt is, hogy olyan személyek döntöttek a kitelepítésükről, akik a településre csak a kitelepítést megelőzően érkeztek, s annak viszonyait egyáltalán nem ismerték. A német külügyminisztérium a berlini magyar misszióra hivatkozva a következőket közölte: a kérelemben megnevezett személyeket jogszerűen telepítették ki, s ezzel elvesztették magyar állampolgárságukat, így visszatérésükre nincs lehetőség. – Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [Német Külügyi Levéltár] (PA AA) Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten [A Német Demokratikus Köztársaság Külügyminisztériumának iratai] (MfAA) A 7872 Repatriierung und Familienzusammenführung aus Ungarn in die DDR 1950–1951. [Repatriálás és családdegyesítés Magyarországról az NDK-ba] Anton Weller és a német külügyminisztérium levélváltása, 1949. november 11. és 1950. február 17. 140–141.

Miután a magyar kormánytól nem érkezett válasz, Max Seydewitz¹¹ 1949. január 17-én a szovjet katonai hatóság vezetőjének segítségét kérte. Levelében ismételten rámutatott, hogy amennyiben a magyar kormány kész a magyar nemzetiségüket bizonyítók számára a visszatérést lehetővé tenni, úgy a német hatóságok nem gördítenek akadályt ez elé. Sőt ha a magyar kormány a visszatéréshez az elvi hozzájárulását megadja, a német hatóságok a kérelmek elbírálását elősegítendő az adott személyekről – név, foglalkozás, születési hely és idő, jelenlegi és egykori lakcím feltüntetésével – összeállítanának egy listát. A magyar kormány támogató álláspontja nélkül azonban egy ilyen lista összeállítását nem tartotta célszerűnek, mert „a számba jöhető magyar áttelepülőknél reményt kelthetne, ami esetleg később nem teljesülne. Az ezáltal előidézett csalódás viszont az itteni (szászországi) körülmények közé való beilleszkedésüket csak megnehezítené”.¹²

Sz. Szosznovszkij, a Németországi Szovjet Katonai Igazgatás Konzuli Hivatalának vezetője, 1949. április 6-án Horváth Imréhez, a berlini Magyar Kereskedelmi Képviselőlet vezetőjéhez írott levelében ismételten sürgette a magyar kormány álláspontjának közlését, mert a visszatérésüket kérők „állításuk szerint magyarok, nem németek, és Németországba áttelepítésük tévesen történt. Ennélfogva nem akarnak állandóan letelepedni Németország szovjet övezetében, és mindenféle úton igyekeznek visszatérni Magyarországra”.¹³ A magyar kormány nyilvánvalóan nem kívánt foglalkozni a kitelepített, ám hazatérni szándékozó német nemzetiségűek kérelmeivel. Az érdemi elbírálás során az esetek egy részében szembe kellett volna néznie a kitelepítési eljárás során elkövetett jogtalanságokkal, visszaélésekkel, az esetleges hazatérés engedélyezése pedig egzisztenciális, kártérítési kérdéseket is fölvetett volna.

Éppen elég gondot okozott számára a kitelepítési lehetőségek 1948. júniusi lezárulását követően az ország területén maradt mintegy 200–220 ezer német nemzetiségű személy társadalmi integrációja. Ezeknek a személyeknek a nagy részét 1947-ben kitelepítésre már kijelölték, tehát házától, földjétől megfosztot-

---

Az egykori NDK külügyminisztériumának anyaga egyetlen fond, amely téma szerint rendezett. Egy-egy tematikus dosszié, kötet akár több száz oldalas, s több év különböző típusú dokumentumait is tartalmazza. A dosszién belül a dokumentumokat folyamatos számozással látták el. Ezért az adott dossziéra történő első hivatkozáskor megadom annak tárgyát és évkörét, ezt követően viszont csak a dosszié rövid jelzetét használom. Természetesen a feldolgozott vagy hivatkozott dokumentum dosszién belüli oldalszámát is közlöm.

¹¹ Max Seydewitz (1892–1987): 1947–1952 között Szászország miniszterelnöke. – <http://www.deutsche-biographie.de/ppn11861360X.html>. (Letöltés: 2014. április 20.)

¹² „...bei den in Betracht kommenden ungarischen Umsiedlern Hoffnungen erwecken könnten, die sich später möglicherweise nicht erfüllen. Die dadurch herbeigeführte Enttäuschung würde ihre Einordnung in die hiesigen Verhältnisse nur erschweren”. – MNL OL XIX-J-34-a. 102/bizalmas/1949.

¹³ MNL OL Külügyminisztérium Általános iratok 1945–1992. (XIX-J-1-k) 16. d. tétel 0908/1950.

Bár a külügyminisztérium 1949. május 14-én arról értesítette Horváth Imrét, hogy a belügyminiszter állásfoglalását kikérték, s amint megküldi, arról haladéktalanul értesítik, a berlini képviselet 1949 őszéig további utasítást nem kapott.

ták, más családokkal összeköltöztették, megvonták állampolgárságát, szabadon nem választhatta meg lakóhelyét és munkát sem vállalhatott. 1949 tavaszától a társadalom egésze szempontjából is sürgetővé vált a Magyarországon maradt németek helyzetének megoldása. „Rendezni kellett a félbemaradt telepítési folyamat miatt fölgülemlett szociális és gazdasági feszültségeket, biztosítani kellett a németek megélhetésének egzisztenciális alapjait, fölül kellett vizsgálni a korábbi jogkorlátozások fönntartásának lehetőségét és szükségességét, politikai értelemben pedig – legalább részben – vissza kellett vonni, illetve át kellett alakítani a kollektív bűnösség stigmáját. A hatalom számára ez utóbbi látszott a legnehezebben megoldhatónak. Nem tehette meg ugyanis, hogy egyik napról a másikra az évekig fönntartott érvelését – amely alapját képezte a németekkel szembeni jog- és vagyonkorlátozó intézkedéseknek – visszavonja, illetve megváltoztassa. A bűnbakképzés folyamatában máshová tette a hangsúlyokat. A megbízhatóság, az állammal szembeni lojalitás kritériumai közül a nemzeti elemet háttérbe szorította – bár látens módon a korszakban mindvégig jelen volt –, helyébe a tulajdonhoz való viszonyulás, valamint a hatalommal szembeni feltétlen engedelmesség lépett.”¹⁴

A Magyarországon maradt német nemzetiségű személyek társadalmi integrációja egyik első lépésének megtételére 1949 októberében, néhány nappal a Német Demokratikus Köztársaság kikiáltása és alkotmányának elfogadása után került sor. A 4274/1949. MT számú rendelet azon személyek esetében, akiket Németországba áttelepülésre köteleztek, de áttelepítésükre nem került sor, kimondta, hogy „a lakóhely (tartózkodóhely) megválasztása és a munkavállalás [...] szempontjából a magyar állampolgárokkal egy tekintet alá esnek”.¹⁵ Az ugyanazon a napon megjelenő, a végrehajtást szabályozó belügyminiszteri rendelet „meghatározott kedvezmények”-ként említi a korábbi kollektív hátrányok elvi feloldását. Az érintetteknek 15 napon belül kellett jelentkezniük a tartózkodási helyükhöz legközelebbi rendőrőrsön, ahol kötelesek voltak lakóhelyük bejelentésére is. A jelentkezést elmulasztók a „kedvezményekben” nem részesülhettek. Ennél is nagyobb jelentőségű volt az 1949. december 16-án megjelent 4364/1949. MT számú rendelet, amely a földreform és a telepítés befejezésének egyes szabályairól rendelkezett.¹⁶ A jogszabály a ki nem telepített személyek számára visszahagyott ingó- és ingatlanvagyon telekkönyvezésének kötelezővé tételével végre stabilizálta a fél évtizede állandóan változásban lévő tulajdoni viszonyokat.

A magyarországi német nemzetiségű lakosság áttelepítésével kapcsolatban kiadott korlátozó rendelkezések hatálytalanításáról a 84/1950. MT számú rendelet intézkedett, amely kimondta: „Az áttelepítés hatálya alá eső mindazok a szemé-

¹⁴ Tóth, 2008. 50.

A Magyarországon maradt németek társadalmi integrációjának első lépéseire vonatkozóan lásd Tóth, 2008. 50–55. Itt csak a jelen tanulmány témája szempontjából fontos mozzanatokat emelem ki.

¹⁵ *Magyar Közlöny*, 1949. október 11. 486.

A minisztertanácsi rendelet végrehajtását a 245.900/1949. BM. sz. rendelet szabályozta.

¹⁶ *Magyar Közlöny*, 1949. december 31. 562–563.

lyek, akik nem telepítették át, úgy szintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak[...], magyar állampolgárok, és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.”¹⁷ Bár az áttelepítéssel kapcsolatban kibocsátott korlátozó intézkedéseket nem lehetett többé alkalmazni, a rendelet megjelenése előtt már végrehajtott hatósági intézkedések hatályukat megtartották, „és ezekből kifolyólag kártérítési, vagy egyéb igényt nem lehet érvényesíteni”.¹⁸ A múlt feloldására tehát annak meg nem történtté nyilvánításával került sor.

Az 1950. március 25-én megjelent rendelet lehetővé tette azt, hogy a belügyminiszter azoknak a kitelepített németeknek is megadja a magyar állampolgárságot, akik „erre érdemesnek mutatkoznak”. Az erre irányuló kérelmet a rendelet hatálybalépését követő hat hónapon belül kellett a törvényhatóság első tisztviselője, vagy a magyar külképviseleti hatóságok útján előterjeszteni. Törvényesen deklarált formai követelményei a visszaköltözésnek nem voltak. A magyar állam a jelentkezők arra érdemes voltát eseti mérlegelés alapján döntötte el.

A kitelepített németek egy része – mind a nyugati-, mind a keleti megszállási övezetbe telepítettek – évekig hitt a hazatérés lehetőségében. Az állami represszió enyhülését, a Magyarországon maradtak jogi helyzetének rendezését is sokan a korábbi eljárás felülvizsgálataként és a hazatérés lehetőségeként értelmezték. Az 1949-ben megalakított Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (Magyarországi Németek Honfitársi Szövetsége)¹⁹ vezetői az alaptalan reményeket pontos információk közlésével igyekeztek fékezni. Az *Unsere Post* a közösség németországi beilleszkedéséhez kapcsolódó információkon, riportokon, tudósításokon túl rendszeresen közölt cikkeket a magyarországi politikai, gazdasági helyzetről és természetesen a németekkel kapcsolatos állami intézkedésekről is.

Miután a 84/1950. MT számú rendelet megjelenését követően a német sajtóban is különböző értelmezések láttak napvilágot, a berlini magyar misszióhoz és a Szövetséges Főbiztossághoz (Allierte Hohe Kommission) fordultak. Mindkét válasz egyértelmű volt. Hajdú József²⁰ levelében kifejtette, hogy „a Magyarország-

¹⁷ *Törvények, törvényerejű rendeletek 1950.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1951. 271–272.

A rendeletet a korabeli politikai szóhasználat erőteljes túlzással „sváb amnesztiarendeletnek” nevezte.

¹⁸ *Törvények, törvényerejű rendeletek*, 1951. 272.

¹⁹ A történetére és tevékenységére vonatkozó alapvető információkat lásd <http://www.ldu-online.de>. (Letöltés: 2019. április 20.), valamint Andreas Schmidt-Schweizer: Das Verhältnis zwischen dem kommunistischen ungarischen Staat und der bundesdeutschen Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (1951–1989/90). In: Meinolf Arens–Klaus Rettel (Hg.): *Minderheiten und Mehrheiten im Donau-Karpatenraum*. Berlin, Deutsch-Ungarische Gesellschaft e. V. (Veröffentlichungen des Forum Hungaricum; 1.) 2012. 468–483.

²⁰ Hajdú József (1898–1966): Vasesztergályos, diplomata. A Tanácsköztársaság idején vöröskatoná. Pozsonyban és Bécsben élt (1919–1921), majd Jugoszláviába költözött (1921–1941). Részt vett a munkásmozgalomban. A második világháború után a Ganz Hajógyár Üzemi Bizottságának alelnöke, elnöke (1945–1948). Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1949-ben a bécsi kö-

ról kitelepített német anyanyelvű személyek visszatelepítésével kapcsolatos hírek nem felelnek meg a valóságnak. [...] Mindazok, kik a kitelepítés során hagyták el Magyarországot területét, magyar állampolgárságukat elvesztették, s így visszatérésük nem lehetséges”.²¹ A Szövetséges Főbiztosság pedig lakonikusan csak annyit közölt: „Az egész csak kommunista propaganda és minden komoly alapot nélkülöz”.²²

A visszatérés motivációja általában nem szűkíthető le egyetlen okra, a döntés sokoldalú alátámasztásával az adott személy önmaga előtt is indokolta, erősítette annak helyességét. Kétségtelen azonban, hogy ezek között az okok között meghatározó helyet foglalt el a családgyesítés, a nagyobb család helyreállításának igénye, belső parancsa.²³

Az egyéni kérelmezőknél lényegesen nagyobb problémát jelentett a magyar kormánynak, hogy a Szovjetunió 1949 őszétől 1950. december végéig több ezer német nemzetiségű, magyar állampolgárságú hadifoglyot – többségében egykori SS-katonát – és malenkij robotra elhurcolt személyt engedett haza. Annak ellenére, hogy időközben a ki nem telepített németek társadalmi integrációja első lépéseinek jogi kereteit megteremtették, ezen személyek kapcsán a magyarországi családgyesítés lehetősége föl sem merült.

A Szovjetunióból 1949 őszén hazatérők közül azok, akiknek saját családját – például feleségét, gyerekeit – kitelepítették ugyan, de szülei, testvérei vagy más rokonai maradtak még Magyarországon, ezekhez a családrészekhez mehettek. Az elkövetkező hónapokban egyénileg tájékoztak szeretteik hollétéről, helyzetéről, a családgyesítés lehetőségéről. Azoknak, akiknek már nem élt közvetlen hozzátartozója Magyarországon, a Népjóléti Minisztérium Debrecenben átmeneti ott-hont állított fel, ahol biztosították ideiglenes ellátásukat.

---

vetség vezetője ügyvivői minőségben, majd a berlini követség vezetője (1950–1953). A következő években is diplomáciai feladatokat látott el. A forradalom alatti magatartása miatt pártfegyelmit kapott, és elbocsátották a Külügyminisztériumból. Az MSZMP Párttörténeti Intézet Archivumának társadalmi munkatársa. – Baráth Magdolna–Gecsényi Lajos (szerk.): *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. 182.

²¹ Über Rückkehrmöglichkeiten. Dichtung und Wahrheit [A hazatérési lehetőségekről. Híresztelések és valóság.] *Unsere Post*, 1950. április 1. 2.

²² „Die ganze ist nur eine kommunistische Propaganda und entbehrt jeder ernsten Grundlage.” *Unsere Post*, 1950. április 1. 2.

Óvatosságra intett a híresztelésekkel kapcsolatban a Budakesziről kitelepítettek által kiadott *Értesítő* is. Ehhez kapcsolódóan lásd Dr. G.: Rendelet az egyenjogúsításról. *Értesítő*, 1949. október 15. 1. Az egyik badeni napilap téves hírt közölt a magyarországi kiutasítottak hazatérési lehetősége felől. *Értesítő*, 1950. február 1. 4.; Dr. G.: Semmi nyoma sincs. *Értesítő*, 1950. március 15. 1.; Dr. G.: Még egyszer a visszatérési lehetőségről. *Értesítő*, 1950. április 15. 1–2.

Figyelemre méltó, hogy a hazatérésre vonatkozó hírek már hónapokkal a 84/1950. MT számú rendelet közzétételét megelőzően elterjedtek a kitelepítettek körében, mint ahogyan a német sajtóban megjelent cikkek egy része is korábban jelent meg.

²³ A hazatérés okaira, illetve a személyes döntések indoklására vonatkozóan bővebben lásd Tóth, 2008.

Jakob Lickel, akit Egyházaskozárról feleségével együtt telepítették ki, s ekkor a Nester családnál albérletben laktak, 1950. február 20-án a német külügyminiszternek írott levelében a következőket írta: „Akkor elvesztettük vagyonunkat és a legkedvesebbet, a »hazát«. A lányom Katharina Lickel 1925. január 25-én született Egyházaskozáron, női szabó, akit évekkel ezelőtt Oroszországba vittek. 1949. november 26-án tért vissza Oroszországból. Debrecenben (Magyarország) egy kaszárnyába vitték. Itt kb. 200 személy van, akiket egymás után engednek el az általuk megnevezett településekre. A lányomnak van ugyan szabad költözési joga, de az csak Magyarország területére terjed ki. Kérem, segítsen és bizonyítsa be segítőkészségét! Rettenetes dolog, hogy kiűztek a vagyonunkból, elrabolták a hazánkat, megakadályozták a hazánkba való visszatérésünket és a saját családtagjainkról is le kell mondanunk”²⁴

A német külügyminisztérium néhány nappal később egy udvarias, de konkrétumokat nem tartalmazó levélben arról értesítette a kérelmezőt, hogy a két ország között már folynak a családegyesítési tárgyalások, amelynek eredményéről és a követendő eljárási módról a közeljövőben a sajtóban tájékoztatást adnak. Hamarosan megoldódik tehát a család problémája, s lányuk kiköltözhet a szülőkhöz. A kérelmezők a magyar–német családegyesítési egyezmény megkötéséig – 1950. június végéig – gyakorlatilag azonos tartalmú levelet kaptak.

A Zwickauba kitelepített Jakob Halbrücker 1950. január 27-én Dertinger külügyminiszterhez felesége Magyarországról való kiengedése érdekében írt kérvénye egyszerre enged bepillantást a hivatali eljárás módjába, illetve a családtagok kapcsolattartásának lehetőségébe. „Nagyrabecsült Miniszter Úr! Magyarországi áttelepülő vagyok. Amikor 1948 májusában Németországba jöttem, a feleségemnek vissza kellett maradnia. 1950. január 19-én írt Debrecenből, hogy 500 honfitársával együtt németországi beutazási engedélyre vár. A magyar útlevelet már megkapta. A kiutazás – úgy tájékoztatott – most már csak a német vízumtól függ, ami körül vélhetően nehézség van. A feleségemet már 6 éve nem láttam, Ön el tudja képzelni, hogy ilyen körülmények között nehéz még hosszú ideig türelmesnek lenni. Azzal a kéréssel fordulok ma Önhöz, hogy a vízum kiadásának meggyorsításáért mindent tegyen meg, és támogassa/karolja fel ügyemet, illetőleg

²⁴ „Wir haben nun Haus und Hof, und das Liebste, »die Heimat« verloren. Meine Tochter, Katharina Lickel, geboren am 25. Januar 1925 in Egyházaskozar, die Damenschneiderin ist, wurde von Jahren nach Russland geschafft. Am 26. November 1949. kehrte sie aus Russland zurück. Sie wurde nach Debrecen (Ungarn) in eine Kaserne gebracht. In dieser befinden sich ca 200 Personen, die nach und nach in die von ihnen angegebenen Orte entlassen werden. Meine Tochter genießt dort zwar Freizügigkeit, die sich aber nur auf das ungarische Territorium erstreckt. [...] Helfen Sie bitte und erweisen Sie sich bitte gefällig! Es ist furchtbar von Haus und Hof vertrieben zu sein, der Heimat beraubt, des Zuzuges in die Heimat verwehrt (megakadályoz) und den eigenen Angehörigen entsagen zu müssen”. – PA AA MfAA Repatriierung und Familienzusammenführung aus Ungarn in die DDR 1950–1951 [Visszahonosítás és családegyesítés Magyarországról az NDK-ba] (A 7871) 27–28.

A kérelmező levelének utolsó soraiban azt is fontosnak tartja közölni, hogy az általa mondottak valóságartalmát a főhői kerületi tanács kész megerősíteni.

kérésemet az állandó képviselőhöz továbbítsa. Előre is köszönöm Önnek, a legjobbakat (kívánom) fáradozásáért”²⁵

A magyar kormány számára ezek az emberek nemcsak ellátási problémát, hanem politikai kockázatot is jelentettek, ezért a mintegy 500 főt mielőbb át akarta adni Németországnak.²⁶ A két német állam megalakulásának következtében azonban a megvalósítás során számos politikai és jogi nehézséggel kellett szembenéznie. A magyar kormány először az NDK-kormányával kezdeményezett tárgyalásokat.

Hajdú József, a berlini magyar misszió vezetője 1950. január 23-án adta át Georg Dertinger²⁷ külügyminiszternek azon személyek listáját, akik az NDK-ban élő családtagjaikhoz akartak kivándorolni. A magyar fél az érintett személyek mielőbbi átvételét kérte. Bár Dertinger a kérés teljesítésére ígéretet tett, egyedi eseteket sorolva annak a véleményének adott hangot, hogy a családdegyesítések-nél nem lehet kizárólagosan egyetlen általános szabály alapján eljárni, tekintettel kell lenni az érintettek kívánságaira is. Nemcsak elfogadhatónak tartotta, de szorgalmazta is azt, hogy a családdegyesítésekre mindkét országban sor kerülhessen. Például magától értetődőnek tartotta, hogy ha egy család tagjainak többsége Magyarországon maradt, kérésükre az NDK-ba kitelepített családrészek költözhes-senek vissza. A berlini magyar misszió vezetője Dertinger fölvetését a kitelepítés revíziójaként értelmezte, amivel a „magyar hatóságok jelenleg nem foglalkoznak [...], így semmiféle ígéretet nem tehetek, de kívánságát természetesen tolmácsolni fogom kormányom felé”²⁸ – írta. Bár február hónapban is több alkalommal szerepelt a magyar és német diplomácia munkatársainak megbeszélésein a szovjet hadifogságból elengedett német nemzetiségűek repatriálása, illetve tágabb érte-

²⁵ „Sehr geehrter Herr Minister! Ich bin Umsiedler aus Ungarn. Als ich Mai 1948 nach Deutschland kam, musste meine Frau zurückbleiben. Am 19.1.1950 schreibt sie mir aus Debrecen, daß sie mit 500 Landsleuten dort auf die Einreisegenehmigung nach Deutschland wartet. Auslandspaß hat sie bereits von Ungarn erhalten. Es hängt jetzt nur noch, wie sie mich berichtet, an deutschen Visum, bei dessen Erlangung es angeblich Schwierigkeit gibt. Ich habe meine Frau fast 6 Jahre nicht mehr gesehen, und Sie können sich vorstellen, daß es unter diesem Umständen schwer fällt, noch lange Geduld zu haben. Ich wende mich heute an Sie mit der Bitte, doch alles zu tun um die Erstattung des Visums beschleunigen und sich dieser Angelegenheit anzunehmen, bzw. meine Bitte der zuständigen Stellen zuzuleiten. Ich danke ihnen im voraus, bestens für Ihre Bemühungen!” – PA AA MfAA A 7871 123–124.

²⁶ MNL OL XIX-J-1-k 16. d. tétel 024247/1950. Feljegyzés a Szovjetunióból repatriált svábok Németországba kiutazásáról, 1950. július 21.

²⁷ Georg Dertinger (1902–1968): Jogi és gazdasági tanulmányokat folytatott. A két világháború között Magdeburgban és Berlinben újságíróként dolgozott. 1945-ben másokkal együtt megalakította a CDU-t. Az NDK első külügyminisztere, 1953. január 15-én kémkedés vádjával letartóztatták, és egy koncepció perben 15 évi fegyházra ítélték. 1964-ben részesült amnesztiában. – <http://www.uni-magdeburg.de/mbl/Biografien/0014.htm>. (Letöltés: 2015. április 17.)

²⁸ MNL OL Külügyminisztérium Német Demokratikus Köztársaság TÚK iratok 1945–1964. (XIX-J-1-j-NDK) 16. d. tétel 00200/1950. A Szovjetunióból 1949 folyamán hazatért svábok kivándorlása, 1950. február 4.

lemben a családgyesítés problémája, érdemi előrelépés nem történt.²⁹ A magyar fél elzárkózott attól, hogy a családgyesítéseket individuális esetekként (is) tekintse, az érintettek NDK-nak történő csoportos átadását szorgalmazta. Végül Farkas Mihályné, a külügyminisztérium tanácsosa 1950. március 1-jén arra kérte Hajdú József berlini misszióvezetőt, hogy közölje Anton Ackermann³⁰ államtitkárral: a magyar fél nem zárkózik el az elől, hogy olyan svábok kérelmeit, „akiknek házastársa, vagy egyenes ágú felmenő, vagy lemenő rokona Németországban vagy Magyarországon tartózkodik és kívánságuk az, hogy családjukkal élhessenek”, egyedi döntés alapján bírálja el. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy „tömeges visszatérésről nem lehet szó, csak egyes esetekről, ha ez ellen politikailag nincs kifogás. A másik oldalon viszont a német hatóságoktól kedvező döntést várok a Szovjetunióból hazatért polgári személyek beutazási engedélyére vonatkozóan” – írta.³¹

Ugyanakkor Hajdú József követet arra is utasította, hogy a jövőben a különböző kérdéseket ne a CDU-tag Dertinger külügyminiszterrel, hanem elsősorban a kommunista Ackermann államtitkárral beszélje meg. Hajdú József következő jelentésében némi mentegetőzéssel hangsúlyozta, hogy eddig is valamennyi fontos ügyet előzetesen Ackermann-nal tárgyalt meg, aki azonban kifejezetten kérte, hogy „igyekezzek Dertinger külügyminiszterrel baráti kapcsolatot tartani, és minden külügyminisztériumra tartozó ügyben forduljak, illetve tárgyaljak Dertingerrel, mivel a CDU fontos vezetőségi tagja, akinek a SED-el legjobb a kapcsolata, s akivel az itteni blokkban legjobban lehet együttműködni. Éppen ezért óvakodni kell attól, hogy Dertingerben gyanút ébresszünk azáltal, hogy hivatalos ügyeket először vele beszélek meg. Ackermann kijelentette, hogy ez nem csak az ő kívánsága, de a SED Politikai Bizottságának is.”³²

²⁹ PA AA MfAA Aussenpolitische Beziehungen zur VR Ungarn, Tätigkeiten der Mission in Ungarn 1950–1951. [Külpolitikai kapcsolatok a Magyar Népköztársasággal, a budapesti Misszió tevékenysége] (A 10043). Az NDK budapesti Diplomáciai Képviseletének jelentése Ackermann államtitkárnak, 1950. február 8. és PA AA MfAA Berichte, Vermerke, Briefe 1951. [Jelentések, feljegyzések, levelek] (A 15 614) 140–142.

³⁰ Anton Ackermann (1905–1973): Kommunisten politikus. 1949–1953 között, a Németország Szocialista Egységpártjában (SED) betöltött különböző fontos párttisztviselések mellett a külügyminisztérium államtitkára. 1954-ben kizárták a pártból, 1956-ban rehabilitálták. – <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=6>. (Letöltés: 2015. április 17.)

³¹ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 003121/1950.

³² MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 00468/1950. Hajdú József követ jelentése, 1950. március 27.

A Dertingert többször vacsorán vendégül látó Hajdú egyébként a német külügyminisztert maga is úgy jellemezte, mint aki a „CDU fontosabb vezetői közül a legközelebb áll hozzánk, illetve a demokráciához”. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 00468/1950. Hajdú József követ jelentése, 1950. március 27.

A külügyminisztériumban felettesei nem elégedtek meg a válasszal, s 1950. április 3-án ismét arra utasítják, hogy a jövőben is először Ackermann-nal tárgyaljon. „Ez viszont nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy egyes különös jelentőséggel nem bíró kérdéseket Követ Úr Dertinger külügyminiszterrel beszéljen meg. [...] a beszélgetés folyamán népi demokráciánk fejlődése alapján szerzett tapasztalatát vele közölje és így erősítse benne azt a meggyőződést, hogy csak a Szovjetunió oldalán,

A volt hadifoglyok átvételével kapcsolatos konkrét tárgyalásokra 1950. április 8-án Berlinben került sor. A magyar delegációt Bendek Jenő³³ a Népjóléti Minisztérium munkatársa vezette, s részt vett rajta még a misszió első titkára. A német felet a kül- és a belügyminisztérium munkatársai képviselték. A magyar fél átadta a kitelepítendőök pontos névjegyzékét, valamint azoknak az ingóságoknak a kimutatását, amelyeket az egyes személyek magukkal vihettek. A felek a következőkben állapodtak meg: a csoport zárt szerelvényben Csehszlovákián keresztül Bad-Schandau határállomáson lép német területre, a személyeket rövid ideig az Ölsnitzben felállított átmeneti táborban helyezik el. A német fél kérte, hogy valamennyi személy rendelkezzen az azonosításához szükséges okmányokkal, ugyanakkor nem tartotta szükségesnek külön beutazási vízum biztosítását.³⁴

Az NDK belügyminisztériuma 1950. április 21-én továbbította a külügyminisztérium konzuli osztályának azt a 180 személyt tartalmazó listát, amely azon egykori hadifoglyok adatait – név, születési idő, legutolsó magyarországi lakcím, NDK-ban élő hozzátartozó neve és lakcíme, a rokoni kapcsolat megnevezése – tartalmazta, akiket a magyar kormány családegyesítés jogcímén az NDK-ba kívánt áttelepíteni. A csoportot 115 nő és 65 férfi alkotta. Figyelemre méltó a nők magas száma, ami azt is jelzi, hogy a malenkij robotra elhurcolt nők egy jelentős részét a Szovjetunió csak 1949 őszén engedte haza. A listán szereplő személyek túlnyomó többsége, 146 személy 30 év alatti – 58 fő 21–25 éves, 78 fő 26–30 éves –, 23 személy a 31–35 éves korcsoporthoz, 9 személy a 36–40 éves korcsoporthoz tartozott. Mindössze 8 személy volt 40 év feletti. Ugyanakkor 4 csecsemőkorú személy adatait is föltüntették. Hárman közülük 1949-ben a Szovjetunióban, egy kislány pedig 1950 márciusában a debreceni táborban született. A csoport tagjai közül 101 személy szüleikhez, 62 személy mennyasszonyához, vőlegényéhez, a töb-

---

a kommunisták útmutatásával és a velük együttes harccal érhető el Németország demokratikus alapokon lévő egysége”. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 00468/1950. Farkas Mihályné utasítása, 1950. április 3.

³³ Benedek Jenő (1908–1966): Jogász. 1928-tól 1932-ig tagja az SZDP-nek. Debrecenben bekapcsolódott az Ideiglenes Nemzeti Kormány munkájába, részt vett a kiadott törvények – igazolási eljárásról szóló rendelet, népbírói rendelet, lakásrendelet – és rendeletek kidolgozásában. 1957-ig a népjóléti, illetve 1951-től az egészségügyi minisztériumban dolgozott. – <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>. (Letöltés: 2015. április 7.)

³⁴ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 00468/1950. Benedek Jenő feljegyzése a Berlinben tartott tárgyalásokról, 1950. április 9. A német delegációt a belügyminisztérium munkatársa, Büttner vezette, a külügyminisztériumot Florin és Freund képviselte. A tárgyalásokra vonatkozóan lásd még Bundesarchiv (BArch) Ministerium des Innern (Mdi) 1945–1990. [Az NDK Belügyminisztériumának iratai] (DO1) Verhandlung über die Frage der Familienzusammenführung von in Ungarn befindlichen Deutschen, [Tárgyalások a Magyarországon tartózkodó németek családegyesítésének kérdéseiről] (BArch 15 802). 1950. április 8.

bi 17 személy más közeli hozzátartozójához – fia, lánya, apósa, nagyszülei, bátyja, sógora – kívánt kiutazni.³⁵

A csoport 1950. május 4-én hagyta el Magyarországot.³⁶ Május 6-án érkezett Bad Schandauba, fogadásán jelen voltak a berlini magyar diplomáciai misszió, a budapesti külügyminisztérium, valamint a német kül- és belügyminisztérium munkatársai. A csoport végül 178 személyből állt, akiket a határállomáson a helyi szovjet katonai parancsnokság vett át. Kiesewetter, a német belügyminisztérium munkatársa beszédében a csoport „hazatérését” a magyar és a szovjet békevágy megtestesülésének nevezte.³⁷

Az 1950. április 8-i tárgyalásokon a német fél további két kérdést is felvetett, ami a magyar tárgyaló delegációt meglepte.

Bár a 84/1950. MT számú rendelet megjelenése óta még csak rövid idő telt el, hatása már egyértelműen megmutatkozott, azaz a kitelepítettek nagy számban kérelmezték magyar állampolgárságukat, illetve hazatelepülésüket. A német fél a kérdést politikai szempontból rendkívül fontosnak nevezte. Nehezményezte, hogy a magyar kormány a rendelettel kapcsolatban a német sajtóban a német kormány előzetes tájékoztatása nélkül közleményeket jelentetett meg. Határozottan kérték, hogy a magyar kormány közölje a német féllel a Németországban tartózkodó és hazatérni szándékozó németekkel kapcsolatos álláspontját. A vitás kérdések rendezésére, illetve a követendő eljárási mód kidolgozására vegyes bizottság föllállítását szorgalmazták, de csak a magyar kormány álláspontjának megismerését követően.

„Német részről közölték, hogy 1947–1948-ban összesen 49.298 azoknak a visszatelepített németeknek a száma, akik jelenleg a Demokratikus Német Köztársaság területén tartózkodnak. Elhangzott olyan vélemény is, hogy két-három százalékra tehető azoknak a száma, akik a kormányrendelet alapján vissza szándékoznak térni Magyarországra”³⁸ – írta beszámolójában Benedek Jenő. A magyar tárgyalódelegáció fölhatalmazás híján csak a kérés továbbítására tehetett ígéretet.

A másik fölvetés annak a mintegy 70 magyarországi német nemzetiségű személynek a helyzetére vonatkozott, akiket a Szovjetunió közvetlenül Németországba engedett el, de családtagjaik még Magyarországon éltek. A német fél kérte ezen családtagok kitelepülésének az engedélyezését, s megerősítette, hogy a maga részéről a beutazást támogatja. A magyar delegáció azt javasolta, hogy ezeknek

³⁵ PA AA MfAA A 7872 Feljegyzés, 1950. április 21. 214–222.

Egy másik jelentés a csoport nemek szerinti összetételét a következőképpen adja meg: 54 férfi, 120 nő és 4 gyermek. – BArch DO 1 15 802 Bericht über den Transport aus Ungarn am 6. Mai 1950. [Jelentés a Magyarországról 1950. május 6-án érkezett transzportról].

³⁶ MNL OL XIX-J-1-k 16. d. tétel 024247/1950.

³⁷ PA AA MfAA A 15 614. Feljegyzés, 1950. május 11. 145.; 148.

³⁸ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 00468/1950. Benedek Jenő feljegyzése a Berlinben tartott tárgyalásokról, 1950. április 9.

a családoknak az ügyét ne csoportos, hanem egyéni kérelmezőkként bírálják majd el. Ezt a német fél elfogadta.³⁹

A német külügyminisztérium megfedte a Budapesti Misszió munkatársait is, mert nem ismerték fel a magyar kormány német nemzetiségűeket érintő rendeletének politikai jelentőségét, s a döntésről és a sajtótájékoztatóról sem tájékoztatták Berlint. Erich Kops,⁴⁰ a budapesti német külképviselet vezetője, aki a rendelet kihirdetésekor éppen nem tartózkodott Magyarországon, felettesei számonkérésére 1950. április 19-i jelentésében mentegetőzve hangsúlyozta, hogy csak utólag, a német újságokból értesült a magyar kormány döntéséről. Hangsúlyozta, hogy a misszió nem kapott meghívót arra a sajtótájékoztatóra, amelyen Boldizsár Iván a rendeletet bejelentette és értelmezte. A misszió utólag magyarázatot és információt kért a magyar külügyminisztériumtól, de érdemi választ nem kapott. Kops jelezte azt is, hogy a misszionál is jelentkeztek német nemzetiségűek, de a fentiek miatt nem tudott felvilágosítást adni számukra.⁴¹

A német külügyminisztérium egyrészt nehezményezte magának a döntésnek egyeztetés nélkül való nyilvánosságra hozatalát, másrészt a döntés interpretációját. Azzal érveltek, hogy a sajtótájékoztatón elhangzottak a kitelepítettekben azt a hamis reményt kelthették, hogy nagy számban visszatérhetnek Magyarországra. Tartottak attól is, hogy a magyar kormány lépése hasonló reményeket ébreszt a lengyel területekről és a Szudéta-vidékről kitelepítettekben, holott Csehszlovákia

³⁹ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 00468/1950. Benedek Jenő feljegyzése a Berlinben tartott tárgyalásokról, 1950. április 9.

1950. április 14-én a külügyminisztérium arról értesítette Hajdú Józsefet, a berlini Misszió vezetőjét, hogy a magyar kormány is hozzájárul annak a 70 személynek Magyarországra való beutazásához, akiket a hadifogságból Németországba engedtek el. A követet arra utasította, hogy az érintettek személyi adatait (név, szül. hely, kitelepítési idő, oka, lakcíme, hozzátartozói felsorolása, pontos lakcíme) a német belügyminisztériumtól kérje ki. Ugyanakkor Hajdút feddésben részesítették, mert a berlini tárgyalásokon személyesen nem vett részt, és Benedek Jenőt sem látta el információkkal. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30. d. tétel 00526/1950. Levél Hajdú Józsefnek, 1950. április 14. A német külügyminisztérium viszont az NDK-ban történő családegyesítést preferálta, de többszöri magyar kérésre sem adta át a Magyarországról kitelepülni szándékozók listáját. Megvárta a május 4-i transzport listáját, hogy az esetleges átfedéseket kiszűrjék. – PA AA MfAA Familienzusammenführungen zwischen der DDR und Ungarn 1950–1952. [Családegyesítések NDK és Magyarország között]. (A 15 411) 1950. április 4-i jelentés, 19.

⁴⁰ Eric Kops (1905–1961): Lakatos, kommunista politikus. 1923-tól a kommunista párt tagja, ahol különböző pozíciókat töltött be. 1950. január–november között az NDK budapesti missziójának vezetője. – <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=4623>. (Letöltés: 2015. április 17.)

⁴¹ PA AA MfAA A 10 043 58–62.

Kops ismételten jelezte azt is, hogy a Misszió személyi és anyagi feltételei nem alkalmasak arra, hogy hatékony munkát végezzenek. Gyakorlatilag két diplomata látja el a feladatokat, több hónapja nem engedélyezték új munkatárs felvételét. Nincs tolmácsuk, alkalmanként külsősökkel fordítatnak. – PA AA MfAA Familienzusammenführungen und Rückführungen zwischen der DDR und Ungarn 1951. [Családegyesítések és visszahonosítások az NDK és Magyarország között 1951.] (A 9003) Eric Kops levele, 1950. április 19. 35–36.

és Lengyelország semmilyen körülmények között nem támogatja visszatérésüket. Rámutattak arra is, hogy a magyar kormány lépése megnehezíti a kitelepített németek integrációját, elbizonytalanítja őket, a nyugati ellenséges országok pedig kihasználhatják a döntést, és precedensértékűnek állíthatják be a többi országgal szemben.⁴²

Az elkövetkező hetekben a 84/1950. MT számú rendelet nem egyeztetett módon való közzététele, illetve a kitelepítettek repatriálásának lehetősége miatti ellentét tovább mélyült a magyar és a német kormány között. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya a tavasz folyamán több ízben tiltakozott amiatt, hogy a magyar állam Németországban élő német állampolgárokat arra ösztönöz, hogy magyar állampolgárságért folyamodjanak. Megítélésük szerint a potsdami határozatok értelmében a kitelepítettek német állampolgárságot szereztek. Ezt az álláspontot a magyar fél vitatta, mert a Német Demokratikus Köztársaság a békeszerződés megkötéséig nem adhatott ki állampolgárságot szabályozó törvényt. Elismerte ugyanakkor, hogy mind Kelet-, mind Nyugat-Németország „német igazolvánnyal” látta el a kitelepítetteket, és választójogot biztosított számukra. A magyar kormány azt hangsúlyozta, hogy nincs olyan nemzetközi kötelezettsége, ami korlátozná számára, hogy az áttelepített németek egy részét magyar állampolgárrá visszafogadja. Hivatkozott arra is, hogy csupán a magyar állampolgársági törvény visszahonosítási szabályait alkalmazza. Az NDK külügyminisztériuma nehezményezte azt is, hogy a magyar fél előzetes megállapodás és egyeztetés nélkül akarta ezt a kérdést rendezni. A német fél ugyanakkor megismételte, hogy elfogadja az áttelepítés folytán szétszakított német családok egyesítését, ami mind Németországban, mind Magyarországon történhet.⁴³

Az NDK kormánya nyilvánvalóan tartott attól, hogy a visszatelepülés precedensként szolgálhat más országokból származó német nemzetiségűek számára is, s ennek következtében nagyszámú állampolgárt és munkavállalót veszíthet el. Ezért a német külügyminisztérium a hasonló kezdeményezéseket megakadályozandó 1950. április 18-án tájékoztatta a lengyel, csehszlovák és román diplomáciai missziók vezetőit a magyar kormány döntését ellenző álláspontjáról.⁴⁴

A német nemzetiségűekre vonatkozó amnesztiarendelet kapcsán aggodalmát fejezte ki Magyarország berlini követének a nyugatnémet kommunista párt képviselője is. Mint mondotta, meg vannak győződve arról, hogy a magyar kormányt nem a tömeges visszatelepítés gondolata vezette, de a kitelepítettek úgy értelme-

⁴² PA AA MfAA Staatssekretär. Berichte über die politische und wirtschaftliche Entwicklung in der UVR [Államtitkár. Jelentések a politikai és gazdasági fejlődésről a Magyar Népköztársaságban]. (A 15 604) 94–96.

⁴³ MNL OL Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. M szekció. Magyar Dolgozók Pártja. MDP központi szervei. Titkárság iratai 1948–1956. (M-KS 276.f. 54.cs.) 98. ő. e. Feljegyzés egyes áttelepített németek visszahonosításáról szóló rendelet végrehajtásáról Németország területén, 1950. április 25. és XIX-J-1-j-NDK 30. d. tétel 00663/1950. Feljegyzés, 1950. május 5.

⁴⁴ PA AA MfAA A 15 614 Följegyzés, 1950. május 11. 145.

zik. Nehezményezte, hogy ezzel ötévi munkájuk került veszélybe, mert „a svábok szemükbe nevetve mondják, lám, a magyarok megszegték a potsdami egyezményt”.⁴⁵

A hazatérésre vonatkozó híresztelések nyugtalanságot okoztak a német társadalomban is, és feszültséget keltettek az „öslakosok és az újonnan érkezettek” között. A hír hallatán számos német ház- és lakástulajdonos, akik még kitelepített családokkal éltek egy fedél alatt, maguk is hazatérésre ösztönözték az érintetteket. Több helyütt a helyi közigazgatás vezetői is a hazatérést szorgalmazták.⁴⁶

Az NDK-val körvonalazódó megállapodás nem érintette az Ausztriában hasonló módon megkezdett akciót. Itt a becslések szerint ekkor mintegy 20 ezer magyarországi német élt, akiknek 60-70%-a vissza akart térni. Az osztrák kormány nem emelt kifogást a magyar kormánynak a körükben végzett, a hazatérést propagáló tevékenysége ellen. Ebben a viszonylatban nem merült föl az állampolgárság kérdése sem, mert a mintegy 360 ezer német származású áttelepített, illetve menekült közül az évek folyamán csak 30-35 ezer személy kapott állampolgárságot, de ők sem törvény, hanem pártközi megállapodás alapján.⁴⁷

A német nemzetiségűekre vonatkozó amnesztiarendeletről egy napon hirdették ki az 1950. évi 9. számú törvényerejű rendeletet, amely a felszabadulás ötödik évfordulója alkalmából meghirdetett közkegyelem gyakorlásáról rendelkezett.⁴⁸ A rendelet értelmében büntetlenül hazatérhettek azok az 1945. április 4-e előtt Nyugatra távozott magyar állampolgárok, akik „nem tartoztak a fasiszta rendszer irányító szereplői közé és nem követtek el főbenjáró háborús vagy népellenes bűntettet”.⁴⁹ Jogi értelemben e rendelet szabályait is lehetett alkalmazni azokra a német nemzetiségűekre, akik nem a kitelepítés, hanem a front előli menekülés révén hagyták el Magyarországot. A két rendelet személyi hatályában meglévő átfedések, illetve mindkét szabályozás végrehajtásának végig gondolatlansága újabb zavart keltett mind az érintettekben, mind a német–magyar tárgyalásokon.

Hajdú József a rendelet német fordítását 1950. április 21-én személyesen adta át Ackermann államtitkárnak, és hangsúlyozta, hogy a „magyar kormány számára fontos a fasiszta propaganda által megtévesztett magyarok Németországból, kü-

⁴⁵ MNL OL Külügyminisztérium Német Szövetségi Köztársaság TÜK iratok 1945–1964. (XIX-J-1-j-NSZK) 77.t. 00715/1950. és 00713/1951.

⁴⁶ Licht und Klarheit in der Rückfragen. Eindeutige Feststellungen und Tatsache. [Világosság és bizonyosság a visszatérés kérdésében. Egyértelmű megállapítások és tények.]; *Unsere Post*, 1950. április 15. 1., Gerüchte und ihre Folge. Die Meinung unserer Landsleute. [Szóbeszéd és következményei. Honfitársaink véleménye] *Unsere Post*, 1950 május 1. 1. és Az egyenjogúsítás. Jogos aggodalom. *Értesítő*, 1950. május 1. 2.

⁴⁷ MNL OL Külügyminisztérium Német Demokratikus Köztársaság Adminisztrációs iratok 1945–1964. (XIX-J-1-k-NDK 16. f. tétel 00604/1950.

Berei Andor külügyminisztériumi államtitkár 1950. május 16-án arról tájékoztatta a budapesti német misszió munkatársát, hogy Ausztriából eddig 600 kérelem érkezett, többen az NSZK-ból jelentkeztek. – PA AA MfAA A 9003 Feljegyzés, 1950. május 16. 28–29.

⁴⁸ *Törvények, törvényerejű rendeletek 1951.* 51–53.

⁴⁹ *Törvények, törvényerejű rendeletek 1951.* 51.

lönösen a nyugati övezetekből való visszatérése”⁵⁰ Hangsúlyozta azonban, hogy ez a rendelet nem vonatkozik a német nemzetiségűekre, az ő hazatérési lehetőségeiket a kétoldali tárgyalásokon kell rendezni. Ismételten leszögezte, hogy a német nemzetiségűekre vonatkozó amnesztiarendeleettel a magyar kormány nem akarja a kitelepítettek tömeges visszatérését támogatni. Semmiképp nincs szándékában az elkobzott földek visszaadása vagy a kárpótlás bármely más módja, csupán a családegyesítés lehetőségét kívánja biztosítani. Kiemelte azt is, hogy a rendelet kiadására azért volt szükség, mert „az elmúlt években a kitelepítés során technikai hibák fordultak elő”⁵¹

A közkegyelem gyakorlására vonatkozó rendelet kapcsán Hajdú József végül 1950. május 3-ára hívta össze a sajtótájékoztatót, amelyen 18 újságíró jelent meg, közülük 6 személy különböző nyugati lapokat tudósított.⁵²

„Amint azt előre láttam, minden kérdező csak a sváb visszatelepítés iránt érdeklődött. Érvekkel jöttek, hivatkoztak a nyugatnémet sajtónak az osztrák sajtóból és a budapesti rádióból átvett híreire, melyekben a visszatelepítésre vonatkozó rendelet egyes szakaszait idézték. Érdeklődtek az anyagi jóvátétel, foglalkozásba visszahelyezés, állampolgári jogok felől. Vitába velük nem szálltam, de elkerülhetetlen volt néhány konkrétan feltett kérdésre való válaszolás. (Pl. 4 ha föld visszaadása.) Öt alkalommal is kijelentettem, hogy ez a konferencia a nyugatos magyarokra vonatkozik, és a sváb kérdésre vonatkozólag később fogok a sajtóban visszatérni. Végül is nagy erőfeszítéssel sikerült a nyugatos magyarok kérdésére terelni a figyelmet”⁵³ – írta a misszió vezetője beszámolójában.

⁵⁰ „Die Regierung der Ungarischen Volksrepublik legt großen Wert auf die Rückführung der durch faschistische Propaganda irreführten Ungarn aus Deutschland, besonders aus den Westzonen” – BArch Ministerrat der DDR 1949–1990. [Az NDK minisztertanácsának iratai]. (BArch DC 20) 12 086. 2.

⁵¹ „...im Verlauf der Aussiedlung im vergangenen Jahre technische Fehler vorkommen sind” – BArch DC 20 12 086. 2.

A közkegyelem gyakorlásával összefüggésben kiadott 9/1950. évi tvr. rendelet ismertetésére április 28-ára sajtókonferenciát terveztek. Ackermann ígéretet tett megszervezésére, majd egy nappal korábban arra hivatkozva, hogy a sajtó a közelgő május 1-jei ünnepségekkel foglalkozik, annak elhalasztását kérte. Hajdú elfogadta ezt, annál is inkább, mert a magyar külügyminisztériumtól nem kapott utasítást arra vonatkozóan, hogy a német kitelepítettek kérdésében milyen álláspontot foglaljon el. Új helyzetet teremtett ugyanis, hogy a német – különösen a nyugatnémet – sajtó a magyarországi németek anyagi kárpótlását tényként kezelte. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00603/1950. Hajdú József levele Berei Andor államtitkárnak a kitelepített németekre vonatkozó rendelet kapcsán, 1950. április 22.

⁵² MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00718/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek az amnesztiarendeleettel kapcsolatos tájékoztató munkáról, 1950. május 4.

A német fél sértettségét jelzi, hogy Ackermann közvetlenül a sajtótájékoztató előtt találkozót kért Hajdútól, és közölte: most jött a Német Szocialista Egységpárt (SED) Politikai Bizottságának üléséről, s az a határozott kérésük, hogy a sajtótájékoztatón ne érintse a kitelepített németek ügyét.

⁵³ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00718/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek az amnesztiarendeleettel kapcsolatos tájékoztató munkáról, 1950. május 4.

A berlini magyar misszió a rendelet megjelenését követően – amely az elveket sem rögzítette egyértelműen, a végrehajtás valamennyi kérdését pedig teljességgel nyitva hagyta – ezerszám kapta a tájékoztatást kérő leveleket. Hajdú beszámolójához csatolta a Möckmühlben lakó Hoffmann Gabriella levelét, úgy is mint a megválaszolásra váró legfontosabb kérdések felsorolását. „Miután az itteni Napilapok azt a hírt közölték ápr. 3-án, hogy a kitelepítettek visszatérhetnek Magyarországra, kérem, hogy ha tényleg igaz a hír, akkor méltóztassék velem közölni, hogy milyen feltételek mellett térhetünk haza. Hogy a saját költségünkön, vagy transporttal úgy ahogy jöttünk? Hogy a bútort, amit itt szereztünk és egyéb holminkat is magunkal vihetjük-e és hogyan? Mert saját költségünkön nem mehetünk. Azután kap-e minden család megfelelő lakást úgy, mint annak idején az igénylők, vagy pedig internálótáborba raknak minket mint bűnbakokat? Dolgozhatom-e a nekem megfelelő munkahelyen, és olyan munkadíjban részesülnék-e, mint az otthon maradottak.”⁵⁴ A misszió a leveleket egyértelmű utasítás híján megválaszolatlanul hagyta.

Továbbra sem volt ugyanis egyértelmű, hogy pontosan kire vonatkozik a rendelet, mint ahogyan az sem, hogy az NDK kormányának tiltakozása ellenére az oda kitelepített magyarországi németek közvetlenül a berlini magyar misszióhoz is benyújthatják-e kérelmeiket. Hajdú közlése szerint 1950. június közepéig mintegy 3000 levél érkezett a misszióhoz, de attól tartott, hogy egy ilyen értelmű sajtóközlemény a kérelmek újabb áradatát indítaná el mind a misszió, mind a német külügyminisztérium felé. Türelmetlenül sürgette tehát felettesei egyértelmű döntését, és iránymutatást várt arra vonatkozóan is, hogy a sajtóközleményt egyeztetnie kell-e a német külügyminisztériummal.⁵⁵

A sajtótájékoztatóról hasonló tartalmú összefoglalót készítettek a német külügyminisztérium munkatársai is. Figyelemreméltó azonban, hogy a Hajdú által fölolvastott tájékoztatót a német külügy által jóváhagyott szövegnek minősítették. – PA AA MfAA A 15 614 Feljegyzés, 1950. május 9. 146.

Nem tárgya jelen tanulmánynak az országot illegálisan elhagyó magyar állampolgárokra vonatkozó amnesztiarendelet végrehajtásának ismertetése. Közös vonása azonban a német nemzetiségűekre vonatkozóval, hogy a kihirdetése előtt számtalan kérdést nem tisztáztak. Például a személyes jelentkezés Németország nyugati zónájában diplomáciai kapcsolat nélkül nem volt lehetséges, a jelentkezetteket hazaszállításukig átmeneti táborokban helyezték el, de anyagi támogatás nélkül ott sokáig nem maradhattak. Kérdés volt az érintett személyek és az általuk időközben megszerzett ingóságok hazaszállításának módja, illetve az is, hogy a szállítás költségeit kinek kell vállalnia. De a rendelet nem adott támpontot arra vonatkozóan sem, hogy a külföldön megházasodottak férje vagy felesége milyen feltételekkel települhet Magyarországra. A Németországban jelentkezett 500-600 ember hazatérésére vonatkozóan bővebben lásd MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 020838/1950.; PA AA MfAA A 15 614 Feljegyzés, 1950. május 9. és május 11. 146–148., valamint BArch DO 1 15 802 Feljegyzés, 1950. június 7.

⁵⁴ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00714/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek a kitelepített svábok ügyében, 1950. május 8.

A levelet kézzel írták, az eredeti helyesírást meghagyva idéztük.

⁵⁵ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00911/1950. Hajdú József levele Kállai Gyula miniszternek a kitelepített svábokra vonatkozó amnesztiarendeletről kapcsolatban, 1950. június 9.

Végül az egységes eljárásra vonatkozó szabályozás a Német Demokratikus Köztársasággal történt szóbeli megegyezést követően 1950. június végére született meg. Eszerint: a visszahonosítási kérelmet a magyar állam csak kivételes esetben teljesíti, és azt az érintett személy Magyarországon lakó hozzátartozója a belügyminisztérium állampolgársági osztályára nyújthatta be. A kérelemben szerepelnie kellett, hogy milyen fokú hozzátartozóról van szó. Fel kellett tüntetni a kérelmező és a kérelmet benyújtó foglalkozását, valamint azokat a méltányossági indokokat is, amelyek alapján a visszahonosítást kérték. A belügyminisztérium által össze gyűjtött kérelmeket az Államvédelmi Hatóság vizsgálta felül, majd az általa jóváhagyott kéréseket továbbította a külügyminisztériumnak. Az így jóváhagyott kérelmeket Magyarország berlini missziója továbbította a német külügyminisztériumnak. Az ő jóváhagyásukat követően került sor az érintett személy személyes meghallgatására, s az útlevelhez szükséges fénykép és adatok bekérésére. Az ily módon kiegészített kérelmeket a magyar külügyminisztérium a belügyminisztériumon keresztül visszaküldte az ÁVH-hoz, ahol „az amnesztia alá tartozó többi ügygel azonos módon” történt az ügyek további elbírálása. A kérelmek benyújtására 1950. szeptember 25-ig volt lehetőség. Amennyiben az NDK-ba kitelepített személy valamely közvetlen hozzátartozója – feleség, gyerek – kívánt kitelepülni, a magyar hatóságok indokolt esetben a kiutazás engedélyezésétől nem zárkóztak el, de ezt a lehetőséget a sajtóközleményben nem hozták nyilvánosságra. A berlini magyar misszió német nemzetiségűektől csak az NDK területén kívülről érkező kérelmeket fogadhatott be.⁵⁶

Az eljárási szabályokban tehát a magyar kormány figyelembe vette a német fél kérését. Az NDK területén egyáltalán nem propagálta a hazatérés lehetőségét, a kitelepítettek közvetlenül nem kérelmezheték visszahonosításukat, s gyakorlatilag a Magyarországra való visszatérést csak a családtagok kapcsán támo-

---

A 83/1950. MT számú és a 84/1950. MT számú rendelet kommunikációjának és személyi hatályának átfedésére, valamint a külügy- és belügyminisztérium nem egységes álláspontjára hívja fel a figyelmet a külügyminisztérium politikai főosztálya által Berei Andor politikai államtitkárnak készített feljegyzés is. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 00811/1950. Feljegyzés Berei Andor külügyminisztériumi államtitkárnak, 1950. június 13.

⁵⁶ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 001028/1950. Feljegyzés a Németországba áttelepített svábok visszahonosításáról szóló rendeletnek Németország területén történő végrehajtásáról, 1950. június 29.

Az eljárási szabályok kidolgozásában a belügyminisztérium részéről Beér János, a külügyminisztérium részéről Berei Andor, az ÁVH részéről Sándor Imre vett részt.

Az amnesztia-rendelet értelmében hazatérni kívánó magyar állampolgárok kérvényeit a külképviseletek átvehették. „1950. június 1-én lejárt az a határidő, amely alatt a Németországban élő magyar állampolgárok jelentkezni voltak kötelesek, hogy részükre új állampolgársági igazolást (úti okmányt) állítsunk ki. Ebből az anyagból egy rész a külügy útján már megérkezett a belügyminisztériumba (kb. 500 személyre vonatkozóan)”. – MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 001028/1950. Feljegyzés a Németországba áttelepített svábok visszahonosításáról szóló rendeletnek Németország területén történő végrehajtásáról, 1950. június 29.

gatták. Ugyanakkor elvben nem zárkóztak el attól sem, hogy a családegyesítésre az NDK-ban kerüljön sor, de ennek lehetőségét nem hozták nyilvánosságra.⁵⁷

A külügyminisztérium 1950. június 29-én értesítette Hajdú Józsefet a megállapodásról. Megtiltotta számára, hogy a visszatérés lehetőségéről a kitelepített svábokat bármilyen nyilvános módon – sajtótájékoztató, közlemény – tájékoztassa. A korábban beérkezett írásbeli kérelmekre, levelekre pedig azonos tartalmú értesítésre utasította: „Magyarországra való telepítése ügyében hozzám intézett levelére értesítem, hogy a rendelet csak azokra vonatkozik, akiknek közvetlen hozzátartozói (lelenőjük, felmenőjük, házastársuk, kiskorú testvérük) többségükben Magyarországon maradtak. [...] A kérelemben elő kell adni a kérvényt beadó nevét, lakását, foglalkozását, elő kell adni továbbá azt, hogy kinek a részére kéri a kedvezmény megadását, mi a rokoni kapcsolatuk, mi a kitelepített foglalkozása, volt lakhelye és mi a jelenlegi pontos lakhelye. Ha a fenti feltételek az Ön esetében fennállnak, kérje közvetlenül – és nem a misszió keresztül – magyarországi hozzátartozóit, hogy kérelmükkel az illetékes magyar hatósághoz forduljanak.”⁵⁸

Bár a 84/1950. MT számú rendelet – méltányos esetben a belügyminiszter a kitelepítettek közül az arra érdemes személyeknek adhatta meg a magyar állampolgárságot – csupán az elvi lehetőségét teremtette meg a kitelepítettek legális visszatérésének, az NDK és Magyarország között megkötött szóbeli megállapodás ezt is korlátozta. Egyrészt meghatározta a méltányosság eseteit – azaz csak olyan személyek nyújthattak be kérelmet, akik hozzátartozóinak többsége Magyarországon maradt –, s így mindenki mást kizárt a kérelmezők köréből. Másrészt nem pontosította, hogy milyen feltételek mellett válhat valaki arra „érdemes”-sé, de mint kritériumot megtartotta. Így a kérelmezőt mind a magyar, mind a német állam indoklás nélkül elutasíthatta. Harmadrészt a megállapodásból következő eljárási szabályok is nehezítették a kérelmezők dolgát. A két ország közötti megállapodás három hónapot vett igénybe, ugyanakkor a benyújtási határidőt nem módosították. Így a kérelmezőknek az eredeti fél évvel szemben csak 3 hónap állt rendelkezésükre. További nehézséget jelentett, hogy csak magyarországi hozzátartozó nyújthatta be a kérelmet, ami nyilvánvalóan további szervezést, egyeztetést igényelt. Jogi értelemben elfogadhatatlan, hogy a két állam közötti megállapodás egy korábban kiadott magyarországi rendelet tartalmát érintette, de a módosítások jogszabályban való megjelentetésére nem került sor. A megállapodásról csupán sajtóközlemény jelent meg, az érintettek azonban ezt is csak esetlegesen, ismerőseik, rokonaik tájékoztatása révén ismerhették meg.⁵⁹

⁵⁷ A német külügyminisztérium a megállapodásról és az NDK-ban megvalósuló családegyesítés lehetőségéről értesítette a belügyminisztériumot, hangsúlyozva, hogy egy általános Magyarországra való visszatérésre nincs lehetőség. – BArch DO 1 15 802. A német külügyminisztérium konzuli osztályának levele a belügyminisztériumnak, 1950. június 30.

⁵⁸ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 30/d. tétel 001021/1950. Farkas Mihályné osztályvezető levele Hajdú Józsefnek, 1950. június 29.

⁵⁹ A kitelepített németekre vonatkozó amnesztia-rendelet szóba került Csehszlovákia budapesti nagykövete és Erich Kops 1950. augusztus 8-i megbeszélésén is. A csehszlovák követ egyrészt az

A magyar kormány számára fontos volt, hogy a kitelepített németek visszahonosításának kérdését keletnémet tárgyalópartnere megelégedésére oldja meg. A Szovjetunióból 1949 novemberében hazaengedettek túlnyomó többségének családja ugyanis nem a keleti, hanem Németország nyugati megszállási övezetébe került kitelepítésre. A Szövetséges Főbiztosság⁶⁰ (Office Central de Permis Voyage) Budapestre akkreditált munkatársa és a magyar kormány 1950. január elejétől egyeztetett a több mint 300 személy kiengedésének módjára vonatkozóan. A magyar kormány a probléma megoldásában számított az NDK közvetítésére is.

Jean Paillet kapitány, az Office Central megbízottja 1950. január 3-án bemutatkozó látogatást tett Berei Andor⁶¹ külügyminisztériumi államtitkárnál. Látogatásának fő célja a Németország nyugati megszállási övezetébe távozni akaró svábok ügye volt. A magyar kormány a nyugati hatalmaktól már korábban megkérte az érintettek számára a beutazási engedélyeket. Paillet arról tájékoztatta Bereit, hogy a beutazási kérelmek elbírálása fölgyorsítható, ha nem az érintett országok budapesti követségein, hanem a Szövetséges Főbiztosságon keresztül intézik azokat. Jelezte azonban, hogy a beutazási kérelmek elbírálásához neki ezekkel az emberekkel személyesen kell találkoznia, a kormány által benyújtott névsor azonban lakcímet nem tartalmaz. Kérte az érintettek elérhetőségének közlését. Paillet nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy az érintettek nagy részét a debreceni táborban őrzik. Ily módon akart az ottani körülményekről információkhoz jutni.

NDK állásfoglalását firtatta az amnesztiarendeleettel kapcsolatban, másrészt arról tájékoztatta kollégáját, hogy Kállai külügyminiszter tájékoztatása szerint több ezer német tér haza Magyarországra. Kops mindenekelőtt a Magyarország és NDK között a rendelet kapcsán kialakult feszültségről adott tájékoztatást, a többezres létszámot erősen eltúlozottnak nevezte. Az NDK-ból csupán néhány száz fő hazatelepülését vélelmezte. Az NSZK-ból és Ausztriából azonban lehetségesnek tartotta több ezer német nemzetiségű személy hazatelepítését. – PA AA MfAA Diplomatische Mission Budapest 1950–1953. Vermerken über Visiten und Unterredungen. [Az NDK budapesti diplomáciai missziójának iratai. Följegyzések látogatásokról és tárgyalásokról] (A 15 332) 1–2.

⁶⁰ 1948. április 7-e óta működött a Németországi Szövetséges Főbiztosság Budapesti Irodája, amely az NSZK önállóságának kimondása után Francia Követség–Németországi Utazási Iroda nevet viselte. Az Iroda vezetője francia diplomata volt, akinek felettes hatósága a bonni belügyminisztérium volt. A németországi beutazási engedélyeket is a Főbiztosság Office Central de Permis Militaire, majd Office Central de Permis de Voyage hivatala adta ki. A Főbiztosság hatásköre Németország mindhárom nyugati megszállási övezetére kiterjedt. – MNL OL XIX-J-1-j-NSZK 77. tétel sz. n., Följegyzés, 1950. január 3., valamint Lázár György: Magyarország és Nyugat-Németország kapcsolatai 1945 és 1958 között. *Archivnet*, 2005/2. 1–10.

A kitelepítetteket a Magyarországon maradt hozzátartozóik kiutazásának módjáról az *Unsere Post* is tájékoztatta. Erre vonatkozóan lásd *Wie können unsere Angehörigen aus Ungarn herauskommen?* [Hogyan lehetséges hozzátartozóink Magyarországról való kiutazása?] *Unsere Post*, 1949. március 4. 3.

⁶¹ Berei Andor (1900–1979): Közgazdász, kommunista politikus. 1948 végétől a külügyminisztérium politikai államtitkára, majd 1951. január 27-étől a külügyminiszter első helyettese. 1954. október 30-ától 1956. október 27-ig az Országos Tervhivatal elnöke s egyúttal a Minisztertanács tagja volt. – http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3524&catid=43%3Ab&Itemid=67&lang=hu. (Letöltés: 2016. július 30.)

Közölte azt is, hogy mintegy 200 egyéni kérelem hozzá is befutott, akiknek ő a beutazási engedélyt ('titre de voyage'-t) meg kívánja adni, de kiutazásukhoz a magyar hatóságok által kiállított kiutazási vízum is szükséges. Azt javasolta, hogy a két ügyet kapcsolják össze, azaz: a magyar hatóságok által kért nyugati beutazási vízumokat, illetve az egyéni kérelmezők magyar kiutazási vízumát együtt kezeljék, és egységes eljárást alkalmazzanak. Berei ezt támogatta, s egyben megkérte az egyéni kérelmezők adatait, hogy a kiutazási vízumok ügyében intézkedhessen.⁶²

Paillet két hét múlva átadta Bereinek azon 88 egyéni kérelmező listáját, akik számára a Németország nyugati megszállási övezetébe szóló beutazási engedélyeket már továbbította. Berei a Debrecenben kiengedésükre várók beutazási engedélyeinek kiadása kapcsán pedig a következőket kérte: „helyes lenne, ha ő (Paillet) összeállítaná mindazokat a kérdéseket, amelyekre ezeknek válaszolniuk kell, megmondaná, hogy hány fénykép stb. szükséges, ezeket az adatokat az illetékesek a táborban összegyűjtik, neki átadjuk, ezek alapján ő kiállíthatja az útiokmányokat és ha óhajtja, lemehet Debrecenbe, ahol alkalma lesz az útiokmányokat az érdekeltekkel személyesen aláíratni”.⁶³ Bár a Népjóléti Minisztérium hozzájárult Pailletnek a debreceni táborba való beengedéséhez, a külügy- és a belügyminisztérium úgy döntött, hogy a németeket kell a városházára bevinni, ahol Paillet „megfelelő megbízottak jelenlétében” aláíratja az okmányokat.⁶⁴

A megegyezés ellenére fél évig érdemi elmozdulás nem történt, amiért mindkét fél a másikat hibáztatta. A magyar kormány azt hangsúlyozta, hogy ő az egyéni kérelmezőknek a kiutazási engedélyt megadta, a Szövetséges Főbiztosság beutazási engedélyei azonban nem, vagy csak nagyon lassan érkeztek. Paillet ígérete ellenére nem tudta valamennyi nyugati megszállási övezetbe kiutazó beutazási engedélyét intézni. Az amerikai katonai hatóságok ragaszkodtak ahhoz, hogy budapesti képviselőjükön keresztül intézzék a kérelmeket, ahonnan a magyar külügyminisztérium rendre nem kapott választ. Nehézséget okozott az is, hogy a csoport eredeti terv szerinti Ausztrián keresztül való utazásához osztrák vízumot is be kellett szerezni. Ez azonban nemcsak újabb idővesztést, de tetemes szállítási és vízumköltséget is jelentett.⁶⁵ A bonni kancellári hivatal is érzékelhette a Szövetséges Főbiztosság késedelmességét, ezért 1950. szeptember 4-i levelében megerősítette, hogy a német kormány kész a listán szereplők hazatelepítésére, ezért arra kérte a Főbiztosságot, hogy az általa képviselt kormányok nevében adja ki a beutazási engedélyeket a mintegy 400 szovjet fogságból visszatért vagy Magyarországon maradt német számára, akiknek Németországban élő családtagjai kérvényezték a család újraegyesítését. Emellett azt is hangsúlyozta azonban, hogy

⁶² MNL OL XIX-J-1-j-NSZK 77. tétel, sz. n. Berei Andor feljegyzése, 1950. január 3.

⁶³ MNL OL XIX-J-1-j-NSZK 77. tétel, sz. n. Berei Andor feljegyzése, 1950. január 19.

⁶⁴ MNL OL XIX-J-1-j-NSZK 77. tétel, sz. n. Berei Andor feljegyzése, 1950. január 19.

Berei külön kérte a tábor vezetését az adatok pontos összeállítására, hogy Paillet-nek ne legyen oka az időhúzásra.

⁶⁵ PA AA MfAA A 7872 Feljegyzés, 1950. június 22.

a Németországba való kiutazást a magyar hatóságok olyan esetekben is meghiúsítják, amikor megvannak a szükséges német és szövetséges engedélyek.⁶⁶

A 84/1950. MT számú rendelet megjelenését követően a Nyugat-Németországba kiutazók esetében is fölmerült, hogy a családegyesítésre Magyarországon kerüljön sor, de ezt a lehetőséget a külügyminisztérium végül elvetette.⁶⁷

A magyar külügyminisztérium 1950. június 22-én azzal a kéressel fordult keletnémet partneréhez, hogy segítse elő 292 német nemzetiségű személy NDK-n keresztüli Nyugat-Németországba utazását. Dertinger külügyminiszter arra hivatkozva, hogy kötelessége az egész német nép érdekeit képviselni, hozzájárult a magyar kérés teljesítéséhez. A budapesti német missziót arra utasította, hogy a magyar kormánnyal való tárgyalásnál alapvetően az előző, május eleji transzportnál alkalmazott feltételeket érvényesítse. Ugyanakkor azt is kérte, hogy a magyar fél engedélyezze ezzel a transzporttal annak a mintegy 50 egyéni kérelmezőnek a kiutazását, akiknek családegyesítésre vonatkozó kéréseit már a tavaszi tárgyalásokon jelezték.⁶⁸

A magyar külügyminisztérium és a budapesti német misszió között 1950. július eleje és szeptember eleje között folytatott meglehetősen intenzív tárgyalások elsősorban a technikai részletekre fókuszáltak: hány vagonban, mikor, milyen útvonalon szállítják ki az érintetteket. Tisztázni kellett azt is, hogy az NSZK-ba tovább utazók milyen okmánnyal léphettek be az NDK területére. A meglehetősen aprólékos és bürokratikus tárgyalások másik fő kérdése az érintettek körének megállapítása volt. Bár a magyar fél eredetileg 292 személy NSZK-ba való kiutazásának lehetőségét kérte, az NDK hozzájárulásában már 311 személy szerepelt, a bonni kancellári hivatal pedig 394 személy esetét közölte a Szövetséges Főbiztosság (Alliierte Hohe Kommission) képviselőjével.⁶⁹ De növekedett – 50-ről 70-re – azok száma is, akik az NDK-ban élő családtagjaikhoz kívántak kiutazni. A listák állandóan változó tartalma több okkal is magyarázható. A kérelmek egyrészt folyamatosan érkeztek a különböző hatóságokhoz, másrészt az egyéni kérelmezők, illetve családtagjaik sok esetben több hatóságnál, illetve mindhárom

⁶⁶ PA AA Auswärtiges Amt der Bundesrepublik Deutschland [A Németországi Szövetségi Köztársaság Külügyminisztériumának iratai] (B) Politische Abteilung [Politikai Osztály iratai] (10) Rückführung der Kriegsgefangenen – Ungarn Band 1. 1950–1953. [Hadifoglyok repatriálása – Magyarország] (2055). 514-01-77. II/7163/50.

A kancellári hivatal és a Szövetséges Főbiztosság levélváltása, 1950. augusztus 2. és szeptember 4.

⁶⁷ „Tekintettel azonban arra, hogy a debreceni táborban lévő visszamaradt németek határozottan ragaszkodtak kiutazásukhoz és miután az amnesztia-rendelet megjelenésekor a kiutazási engedélyek ügye már igen előrehaladott állapotban volt, s végül, mivel az amnesztia-rendelet a svábokra vonatkozóan a hazatérést méltányossági szempontoktól is függővé teszi, célszerűbbnek látszott a javában folyó akció folytatása.” – MNL OL XIX-J-1-k 16. d. tétel 024247/1950. Szovjetunióból repatriált svábok kiutazása Németországba, 1950. július 21.

⁶⁸ PA AA MfAA A 7872 A keletnémet külügyminisztérium tájékoztatása, 1950. július 11. 152–153.

⁶⁹ PA AA B 10 2055 Band 1. 1950–1953. 514-01-77. II/7163/50. A kancellári hivatal és a Szövetséges Főbiztosság levélváltása, 1950. augusztus 2. és szeptember 4., valamint PA AA MfAA A 7872 Az NDK Budapesti Missziójának tájékoztatója, 1950. július 15.

országban – Magyarországon, az NDK-ban és az NSZK-ban is – benyújtották a kérelmet, így az egyes listákon átfedések keletkeztek. Gondot okozott az is, hogy a kiutazásokat követően a különböző hivatalok által összeállított névjegyzékeket nem, vagy csak jóval később aktualizálták. Harmadrészt az egyéni kérelmezők között mindig voltak olyan személyek, akik a kijelölt transzporttal különböző okok miatt – betegség, megfelelő igazolások hiánya vagy mert az indulás időpontjáról szóló értesítés későn, illetve egyáltalán nem érte el – nem tudtak elutazni.

Végül hosszas egyeztetés után a 371 személy kiutazására szeptember első napjaiban került sor. A csoportot kiutazása előtt néhány napra a Vöröskereszt Benczúr utcai épületében helyezték el, ott kellett jelentkezniük az egyéni kérelmezőknek is. A csoport tagjait a Pénzügyőrség és az Államvédelmi Hatóság munkatársai is átvizsgálták. A szerelvény 1950. szeptember 5-én 16.20-kor indult el Budapestről, és szeptember 7-én reggel 8 órakor érkezett meg Bad Schandau állomásra. Csehszlovákia területén az ottani államvédelmi hatóság munkatársai is a szerelvényen tartózkodtak. Miután a magyar hatóságok a német fél többszöri kérése ellenére sem kértek a csoport számára szovjet beutazási vízumot, az orosz városparancsnok nem engedélyezte továbbutazásukat. Erre csak Hajdú József követnek és Ackermann államtitkárnak a berlini orosz parancsnoksággal való tárgyalása után, 12 órai várakozást követően kerülhetett sor. A csoport túlnyomó többsége, 308 személy az NSZK-ba utazott volna tovább, de ők is csak részben rendelkeztek a nyugati hatalmak beutazási vízumaival, ezért az egész csoportot az ölsnitz-i táborban helyezték el.⁷⁰

A csoporton belül nagyon rossz hangulat és elégedetlenség uralkodott. A „repatriálók dühösek voltak, mert a csoport összeállításakor Budapesten minden textíliát (ágyneműt, abroszt, anyagokat, harisnyákat), élelmiszert, dohányárut, szeszesítalt – még az általuk felbontott üvegeket is –, valamint a legutolsó munkaviszonyukból származó forint bevételüket ellenszolgáltatás nélkül elvették. Az említett tárgyak kizárólag személyes használatúak, amelyeket az érintettek a Szovjetunióban internálásuk idején vettek/szereztek, s engedélyezték, hogy azokat Magyarországra magukkal vigyék.”⁷¹

⁷⁰ MNL OL XIX-J-1-k 16. d. tétel 02764/1950. László Istvánné és Farkas Éva jelentése, 1950. szeptember 20.

A kitelepítettekért felelős miniszter a kancellári hivatalnak szeptember 11-i tájékoztató levelében 306 személyt említ, akik szeptember 9-én érkeztek meg Németországba. Közülük 136 olyan személy volt, akik szerepeltek az augusztus elején összeállított 394 személy adatait tartalmazó listán. Ismételten kérte a kancellári hivatal, hogy a Szövetséges Főbiztosságnál járjon közbe a nyilvántartott további 258 személy kiutazásának érdekében. Néhány nap múlva tisztázódott azonban, hogy 121 személy korábban már közülük is megérkezett. – PA AA B 10 2055 Band 1. 1950–1953. 514-01-77. II/10720/50. Levélváltás a Szövetséges Főbiztosság, a Kancellári Hivatal és a Kitelepítettekért Felelős Minisztérium között, 1950. szeptember 4., november 7–8.

⁷¹ „Die Repatrianten verärgert waren, weil ihnen bei der Zusammenstellung des Transportes in Budapest Textilien aller Art (Bett- und Tischwäsche, Stoffe, Strümpfe, usw.) Lebensmittel, Rauchwaren, Spirituosen – zur Zeit angebrauchte Flaschen –, und die aus ihren letzten Arbeitsverhältnissen stammenden Forintbeträge ohne Gegenwert abgenommen wurden. Bei den angeführten

A német fél magyarázatot kért, hiszen korábban már megegyeztek arról, hogy az iparosok vihetik magukkal szerszámaikat, és a 35 kg-os csomagméretet megnövelik. A külügyminisztérium részéről a csoportot kísérő-vezető László Istvánné visszautasította a számonkérést. Leszögezte, hogy az utazás előtt mindenkit értesítettek, hogy 35 kg-os csomagot hozhatnak magukkal, de ennek ellenére sokan ennél nehezebb, akár 100 kg-os csomagot is magukkal akartak vinni. Olyan tárgyakat vettek el, amelyek az új vámelőírások szerint nem hozhatók ki Magyarországról. Hozzátette azt is, hogy a kiutazók, különösen az NSZK-ba utazók között sok a reakciós, magyarellenes személy, amit azzal támasztott alá, hogy a csoport budapesti szállásán több telefonvezeték is elszakadt.⁷²

Az újabb csoportos kiutazás hírére megnövekedett az egyéni érdeklődők száma. Az NDK budapesti követsége november 14-i beszámolójában jelezte, hogy miután a svábok tudomást szereztek a csoport kiutazásáról, naponta 10-15 tolnai, baranyai személy érdeklődött a missziónál, s újabb 70 személy jelentkezett. Így a családegyesítést kérők száma 170-re emelkedett, míg a magyar hatóságoknál 158 személy jelezte ezt a szándékát.⁷³ A kérelmezők túlnyomó többsége az egyéni kiutazás lehetőségét kérte, mert 35 kg-nál nagyobb súlyú csomagot szeretett volna magával vinni, de a két külügyminisztérium a csoportos kiutazás megszervezése mellett döntött. Bár a kérelmezők száma folyamatosan emelkedett – a budapes-

---

Gegenständen des persönlichen Bedarfs handelt es sich durchweg um Artikel, die Betreffenden während in der Internierung in der UdSSR käuflich erworben hatten und deren Mitnahme nach Ungarn ihnen gestattet war". – BArch DO1 15 802 Verhandlung über die Frage der Familienzusammenführung von in Ungarn befindlichen Deutschen, [Tárgyalások a Magyarországon tartózkodó németek családegyesítésének kérdéseiről]. Warnke államtitkár levele Ackermann külügyminisztériumi államtitkárnak, 1950. szeptember 8.

A kiengedettek viszontagságairól beszámolt a sajtó is: „Indulás előtt gyülekezik a szállítmány közel 370 boldog utasa. Fejenként mindenki vihet 35 kg poggyászt magával. Ennél több földi vagyonnal úgysem rendelkezik közülük senki. A sanyarú évek megfeszített munkájával egyik is, másik is vett magának öltönyt, fehérneműt, némi élelmiszert. [...] És kezdetét veszi a csomagvizsgálat. Minden újnak, minden alig használnak látszó, vagy jobb minőségű ruhadarabot és anyagot elvesznek, minden élelmiszert lefoglalnak. Általában minden, ami a vizsgáloknak tetszik, kikerül a csomagból”. – Egy az újonnan érkezettek közül. *Értesítő*, 1950. október 1. 1–2.

⁷² PA AA MfAA A 15 604 Feljegyzés, 1950. szeptember 8. 97–98.

Az útról készült jelentésében Lászlóné nem említette a német fél rosszallását, ugyanakkor elégedetlenségének adott hangot amiatt, hogy a berlini követség nem gondoskodott számukra szállásról, s a visszautazási engedélyt, illetve útleveleiket csak röviddel a vonat indulása előtt kapták meg. Hajdú követ is úgy nyilatkozott, hogy „a külügyminisztérium velem, illetve a misszióval nem tárgyalta le a csoport kiutazását. Ő is csak egy telefonértesítést kapott, hogy a csoport érkezik. – MNL OL XIX-J-1-k 16. d. tétel 02764/1950. László Istvánné és Farkas Éva jelentése, 1950. szeptember 20.

A német fél visszautasította Hajdú számonkérését az értesítésre vonatkozóan, s azt hangsúlyozták, hogy a kitelepülőket német állampolgárnak tekintik, a Magyar Misszió pedig nem illetékes német állampolgárok ügyében. – PA AA MfAA A 7872 A német külügyminisztérium tájékoztatása a Budapesti Misszióknak, 1950. október 14. 63.

⁷³ PA AA MfAA A 15 604 Az NDK budapesti Missziójának jelentése, 1950. november 14. 102–103.

ti német missziónál november közepén már 193 személyt regisztráltak –, újabb transzport kiutazására nem került sor.

Az eljárás során különösen nehéz volt a segítség nélkül maradt idős szülők, a gyerekeket egyedül eltartó anyák, a gyerekeiktől elszakítva élő nők, illetve a fiatal, egyedülálló lányok helyzete.

A gyönki özv. Elisabeth Eich (szül.: Usinger, 1914. 03. 26.) férje 1943-ban elesett a fronton. Két gyerekétől akkor kellett elszakadnia, amikor malenkij robotra hurcolták a Szovjetunióba. A Dombasz környéki bányákban dolgozott, ahonnan 1948. július 22-én térhetett vissza Magyarországra. A gyerekeit, s az azok ellátásáról is gondoskodó szüleit már nem találta Gyönkön. 1948 áprilisában kitelepítették őket Roßweinba. Szüleivel még a Szovjetunióból tudatta, hogy hamarosan hazaengedik, ezért apja már 1949. április–májusában megszerezte a német hatóságoknak a beutazáshoz szükséges engedélyeit. 1950 őszéig azonban Elisabeth Eich a magyar hatóságoktól nem kapott engedélyt a kiutazásra. Ezért 1950. szeptember 7-én ismételt kérelemmel fordult az NDK Budapesti Missziójához. Újabb fél év elteltével apja kétségbeesésében Wilhelm Pieck államfőhöz fordult: „Nagyrabecsült Elnök Úr, a német nép barátjaként és segítőkjeként szükséghelyzetünkben felbecsülhetetlen értékű segítségét kérjük. A következő esetről van szó. A lányom most még Gyönkön, gyerekeitől külön él. A férje elesett a háborúban. A két gyerek a nagyszülőkkel itt a Sachsen tartománybeli Roßwein körzetében tartózkodik. A Berlieni Magyar Diplomáciai Missziónál minden igyekezetünk kudarcba fulladt. Hasonló módon a lányom, Eichné sem járt eredménnyel a DDR Budapesti Diplomáciai Missziójánál.

Ezért arra kérjük nagyrabecsült Államelnök Úr, mutasson nekünk utat, ami számunkra lehetővé teszi, hogy lányom hamarosan két gyermekéhez jöhessen⁷⁴ – írta 1951. április 16-i levelében. Az elnöki hivataltól a külügyminisztériumba átkerült levélre ceruzával a következő megjegyzést írták: „május 9-i transzporttal megérkezett”⁷⁵

Egy 10 éves kislány hasonlóan kétségbeesett helyzete miatt fordult az államelnökhöz. Erika Groll Magyarországon nagyszüleivel lakott Szalatnakon, mert szülei a kb. 25-30 km-re lévő Vaskapu-Szava pusztán gazdálkodtak, ahol azonban

⁷⁴ „Hierdurch bitten wir Sie, hochverehrter Herr Präsident, als Freund und Helfer des deutschen Volkes um Ihre geschätzte Mithilfe in unserer Notlage. Es handelt sich dabei um folgenden Fall. Meine Tochter (...) ist zur Zeit noch in Gyönk und lebt von ihren Kindern getrennt. Ihr Ehemann ist im Krieg gefallen. Die beiden Kindern befinden sich in der Obhut der Großeltern, hier in Roßwein/Sachsen. Alle Bemühungen unsererseits auch an die Diplomatische Mission der Ungarischen Volksrepublik, Berlin schlugen fehl. In gleicher Weise haben auch die Bemühungen unserer Tochter, Frau Eich, an die Diplomatische Mission der DDR bei der Volksrepublik Ungarn in Budapest, leider keinen Erfolg gezeitigt.

Nun bitten wir Sie, hochverehrter Herr Präsident, uns irgendwie einen Weg zu zeigen, der uns einen Bahn öffnet, daß meine Tochter recht bald zu ihren zwei Kindern kommt. – PA AA MfAA Repatriierung von deutschen Bürgern in die DDR bzw. BRD aus Ungarn 1950. [Német polgárok visszahonosítása az NDK-ba és az NSZK-ba] (A 7869) 28–31.

⁷⁵ PA AA MfAA A 7869 27.

nem volt iskola. A kislányt nagyszüleivel kitelepítették, a szülők másik lányukkal Magyarországon maradtak. Időközben meghalt a nagyapa, aki az NDK-ban a családfenntartó volt, nagyanyja betegeskedett, kórházi ápolásának idejére a kislányt már többször idegeneknek kellett magukhoz vennie. Ennek ellenére a szülők 1951 nyaráig nem kaptak kiutazási engedélyt.⁷⁶

Hasonló Reich Mária és unokájának esete is, aki viszont Magyarországra akart visszatérni. A Lengyel községben élő Reich Máriát lányunokájával együtt 1948. március 23-án telepítették ki Görlitzbe. Fia és annak családja Magyarországon maradt. Férjét már 1936-ban elvesztette. Az 59 éves asszony, aki korábban kis birtokukon gazdálkodott, az NDK-ban szociális segélyből élt. Kérelmét 1949-ben benyújtotta, az engedélyt azonban többszöri ismételt próbálkozás után 1953. december 17-én kapták meg.⁷⁷

Az elhúzódó és az érintettek által követhetetlen ügyintézészt jelzi, hogy a kérelmezők sok esetben ismételten a külügyminisztériumhoz fordultak. Valójában ügyük állásáról akartak információhoz jutni, amikor azt firtatták, hogy vajon a hónapokkal korábban beadott dokumentumok elégségesek, megfelelőek-e.⁷⁸ Különösen nehezen teltek azok a hetek-hónapok, amikor az érintettek immár minden engedély birtokában a kiutazásukat várták. Mind a német, mind a magyar fél a csoportos kiutazást preferálta, de a transzportok összeállítása, illetve elindítása érthetetlenül hosszú időbe tellett.

A felek még a következő év tavaszán–nyarán is az érintett személyek kiengedésének időpontjáról, illetve az előkészületekről vitatkoztak. Az NDK Budapesti Diplomáciai Missziójának vezetője 1951. április 6-i megbeszélésén Berei Andornál, aki ekkor már a külügyminiszter első helyettese is volt, ismét sürgette, hogy közöljék végre a csoport kiutazásának időpontját. S egyben arra kérte, hogy tájékoztassa a budapesti szovjet konzulátust: Berlin ezeknek a személyeknek csoportos beutazási vízumot fog adni.

Az NDK 1951. július 27-én szóbeli jegyzékben nyomatékosította kérését. Ekor összesen 172 fő repatriálását kérte: 80 férfi, 92 nő, zömében 18–35 évesek, de 37 személy 50 éven felüli és 4 kiskorú is volt közöttük.⁷⁹ A 187 főből álló csoport végül 1951. november 11-én érkezett meg Bad Schandau állomásra, ahonnan a bischofswerdai táborba kerültek, s mintegy 14 napi karantén után utazhattak családjaikhoz.⁸⁰

⁷⁶ PA AA MfAA A 7869 299–306.

⁷⁷ MNL OL XIX-J-34-b 16. d. tétel 5003/1953.

⁷⁸ Erre vonatkozóan lásd például a Heidecker család kérelmét. – PA AA MfAA A 7869 248–259.

⁷⁹ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 161. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1951. szeptember 19-i üléséről 169., 196.

A Titkárság a kérés teljesítését támogatta.

⁸⁰ PA AA MfAA A 15 411 Jelentés, dátum nélkül. 43–44.

A csoport nagy késéssel hajnali 3 órakor érkezett meg a német határra. Útközben meghalt Ignatz Mehr, aki feleségével fiához utazott Zittauba. A halottat koporsóba tették, és Bad Schandauban temették el. A magyar személyzet egy orvosból, nővérből és szakácsból állt. A kiutazók általános

Ideiglenesnek bizonyult a két országnak a 84/1950. M.T. számú rendelet kapcsán 1950 nyarán kialakított konszenzusa is. Bár a keletnémet kormány feltételezését, hogy a magyar kormány e rendelet alapján nagyszámú kitelepítettet akar visszahonosítani, a tények a későbbiekben sem támasztották alá, az NDK félelmi reakciói tovább működtek. A viták a „sváb amnesztiarendeletről” 1951 tavaszán lángoltak föl újra, amikor az első néhány tíz fős repatriáló csoport Magyarországra településének technikai feltételeit egyeztetették.

Az MDP Titkársága 1951. február 7-i ülésén tekintette át a rendelet hatását. A beadási határidőig, 1950. október 4-ig összesen 9553 személy nyújtotta be kérelmét, közülük 1184 személy Ausztriában, 8369 személy Magyarországon, hozzátartozója révén. Az Államvédelmi Hatóság öt hónap alatt 2000 kérelmező anyagát vizsgálta meg, de egyetlen engedélyt sem adott ki. A belügyminisztérium a kérelmezők összetételére vonatkozóan – a kérelmek 20%-nak elemzése után, feltételezve, hogy a még meg nem vizsgált kérelmezők statisztikája is hasonló képet mutat – a következő megállapításokat tette: A kérelmezők túlnyomó többségét, mintegy 90%-át kitelepítették, 10%-a pedig a háborús események következtében – hadifogság, menekülés – hagyta el Magyarországot. A kérelmezők 70%-a Ausztriából vagy az NDK-ból, 30%-uk, mintegy 2800 személy az NSZK-ból akart hazatérni. A kérelmezők 80%-ának közeli hozzátartozója élt Magyarországon, azaz a visszahonosítást családgyesítés motiválta. A kérelmezőknek csak kis hányada (10%) volt ipari foglalkozású – gyári munkás, bányász, önálló kisiparos –, túlnyomó többsége (90%) a mezőgazdaságban dolgozott, s mintegy 50%-uknak korábban önálló parasztgazdasága volt Magyarországon. A kérelmezők többsége az idősebb korosztályból került ki, 60%-uk 50 év feletti volt. A fiatal felnőtt korúak aránya nem érte el a kérelmezők egyharmadát, 10%-uk pedig 10 éven aluli gyermek volt. Az idősebbek tehát nagyobb számban akartak élni a visszahonosítási lehetőséggel, amiben közrejátszhatott az is, hogy az 50 év feletti koruk és egzisztenciális helyzetük miatt – földjüket, termelőeszközeiket elvesztették, leértékelődött szaktudásuk – Németországban korábbi társadalmi státuszuknál lényegesen rosszabb integrációra számíthattak.⁸¹

Az MDP Titkársága a „sváb amnesztiarendelet” végrehajtásának megkezdése mellett döntött. A határozat értelmében az ÁVH-nak egy hónapon belül 50 személy hazatérését, majd ezt követően kéthetente 25-30 fős csoportok folyamatos beutazását kellett volna biztosítani. „A hazatérési propagandát főként Nyugat-Németországban és Ausztriában kell folytatni, súllyal onnan kell hazaengedni.”⁸²

---

hangulata jó volt. Az útlevel átvizsgálása gyorsan megtörtént, vámvizsgálatot nem tartottak szükségesnek. A kiutazók pénzét a vámosság átváltották.

⁸¹ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 130. ő. e. 1951. február 7-i ülés jegyzőkönyve, 10–11.

⁸² MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 130. ő. e. 1951. február 7-i ülés jegyzőkönyve, 11.

Az eredeti határozati javaslatban egy-egy hazatérő csoport nagyságát 500 főben állapították meg. Másként rangsorolták az érintett régiókat is: „Az ausztriai szovjet zónából és a Demokratikus Német Köztársaságból a javasoltnál többet hazahozni, Nyugat-Németország és Ausztria más övezete terhére.” – MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 130. ő. e. 1951. február 7-i ülés jegyzőkönyve, 2.

A Titkárság határozatának értelmében minden egyes személy kérelmét meg kellett vizsgálni. Az elfogadott kérelmezőkkel együtt engedélyezni kellett közvetlen hozzátartozóik hazatérését is. Ugyanakkor elsősorban a fiatalok hazatelepülését szorgalmazták. Olyan személyeket, akik saját maguk és családjuk ellátásáról gondoskodni tudtak. Éppen ezért, tekintettel az ország munkaerő-szükségletére, valamint a fölmerülő vagyoni, kártérítési kérdésekre, a visszatelepülésnél prioritást élvezett az, aki 50 év alatti munkás vagy bányász volt. A mezőgazdasági foglalkozásúak közül pedig azok a 40 év alattiak, akiknek korábban nem volt saját háza és földje. A hazatelepülésre csak csoportosan kerülhetett sor, de az érintettek itthon szabadon választhattak lakó- és munkahelyet. A hazatérőket ingyenes vonatjeggyel, 1-2 napi ellátás biztosításával és 50–100 Ft segéllyel segítették. A Titkárság utasította a külügyminisztériumot az érintett országokkal a tárgyalás megkezdésére, a hazatérés megszervezésére és lebonyolítására. Fontosnak tartotta, hogy megállapodás jöjjön létre a hazatérők ingóságainak – legalább ruhájuk és használati tárgyaik – egyidejű Magyarországra szállításáról, s e költségek megosztásáról. A magyar kormány a hazatéréseket mind bel- mind külpolitikai szempontból ki akarta használni. Ezért a kormány nagyvonalú, még a bűnösök felé is méltányosságot gyakorló imázsa építésének részeként előírták, hogy a sajtó egy-egy hazatérő csoportról nagy terjedelemben számoljon be, az érintettekkel készüljenek interjúk. Ugyanakkor arról is döntöttek, hogy az általános amnesztiarendelettel összhangban, amely az országot önként elhagyók büntetlen visszatérésére vonatkozott, a „sváb rendelet határidejét is meg kell hosszabbítani egy évvel”.⁸³ Hozzáfügték azonban azt is, hogy ezt nem kell nyilvánosságra hozni.

A kitelepített németek visszahonosításának ügyében a politikai hatalom ketős beszéde és farizeus magatartása figyelhető meg. Amíg a politikai deklarációk egy tényleges visszahonosítás lehetőségét közvetítik az érintettek és a többségi társadalom felé, addig a jogi szabályozás a visszatérést nem egzakt feltételektől, kizárólag méltányossági szempontoktól tette függővé. E szempontokat, valamint az eljárás módját – mint láthattuk – az érintettek azonban nem, vagy csak esetlegesen ismerhették meg. Az 1950. október elejéig hazatelepülési kérelmet benyújtók száma a kitelepítettek mintegy 4,3%-a volt. Amennyiben a kérelmezők nagy részének engedélyezték volna a hazatérést, az a Titkárság által javasolt ütemben 10-12 évig tartott volna.

Az NDK-val az első csoport hazahozatalának feltételeiről a politikai döntés megszületése után azonnal megkezdődtek a tárgyalások. A magyar külügyminisztérium munkatársa 1951. február 16-án adta át a budapesti német misszió vezetőjének azt a 30 személyt tartalmazó listát, akiknek a visszatéréséhez a „sváb

---

Az eredeti elképzelés mögött az a koncepció húzódott meg, hogy a szovjet zónából, illetve a szocialista NDK-ból hazatérőket politikailag megbízhatóbbnak tartották.

⁸³ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 130. ó. e. 1951. február 7-i ülés jegyzőkönyve, 11–12.

amnesztiarendele” keretében a kormány hozzájárult. Egyúttal azt kérték, hogy az NDK mielőbb tegye lehetővé az érintettek kiutazását.⁸⁴

Hajdú követet is ezekben a napokban – 1951. február 19. – utasították, hogy járjon el a 24 NDK-ból hazatérő személy érdekében. Az NSZK-ban élőkét postán kellett értesítenie arról, hogy hazatérő-igazolványait – tehát számukra mint magyar állampolgárok számára állítottak ki dokumentumot – a követségen átvehetik. Megtiltották viszont a követ számára, hogy az értesítő levélhez a követség hivatalos levélpapírját és borítékját használja. Konkrét utasítást kapott az eseménynek a médiában való megjelenítésére is. „Kívánatos, hogy ennek a csoportnak a hazaindulása Nyugat-Németországban a kitelepített svábok között minél nagyobb visszhangot keltsen. Lássák ezek is, hogy számukra is megvan annak a reménye, hogy egyszer még visszatérhetnek Magyarországra. Ennek érdekében helyes lenne pl. filmfelvételt csináltatni a hazainduló csoportokról, a baráti sajtóban riportot jelentetni meg ezzel kapcsolatban, rádióban közölni stb. (Természetesen csak az NDK illetékes szerveinek hozzájárulásával.) Ha másként nem oldható meg, akkor a Misszió egyik tagja csináljon fényképfelvételt.”⁸⁵

Simonyi András ideiglenes ügyvivő válaszában kifogásolta, hogy a listán olyan személyek is szerepelnek, akik 1944 őszén a visszavonuló német csapatokkal együtt, önként hagyták el Magyarországot. Az ilyen esetek – érvelt az ügyvivő – nehezen védhetők azok előtt, akiket 1947–1948-ban kényszerrel telepítettek ki, s visszatérésre nincs lehetőségük.⁸⁶

Hajdú követ 1951 márciusában több megbeszélést is folytatott a hazatelepülők utazásának időpontjáról a keletnémet külügyminisztérium munkatársaival. Peter Florin, a német külügyminisztérium politikai osztályának vezetője jelezte, hogy bár nem tőle függ, de megítélése szerint az érintettek kiutazásának nem lesz akadálya. Egyértelműen visszautasította viszont a magyar kormánynak a hazatérés kapcsán tervezett olyan értelmű sajtókampányát, hogy a „Magyar Népköztársaság megbocsájtja a kitelepített sváboknak”. Florin azzal érvelt, hogy az NDK egyik legsúlyosabb problémája a mintegy 4,5 millió, többségében Lengyelországból kitelepített németnek az integrációja. Az NDK évek óta arra törekedett – a lengyel–német barátság helyreállítása, valamint annak érdekében, hogy a nyugati imperialista hatalmak ne tudják befolyásolni őket –, hogy ezeket a személyeket egyenlő állampolgárként kezelje. Egyértelműen leszögezte, hogy egy ilyen magyar propaganda veszélyeztetné e területen elért eddigi eredményeiket. Hajdú érvelését, miszerint éppen „ezzel (mármint a repatriálás/hazatérés reményével) megbonthatnánk az amerikai és nyugatnémet propaganda hatására [...] kialakult

⁸⁴ PA AA MfAA A 15 332 Feljegyzés, 1951. február 16. 17–18.

Heymann viszont azt kérte, hogy a magyar fél biztosítsa végre annak a hosszabb ideje húzódo, 158 fős szállítmánynak a kiutazását, amiről már hónapokkal korábban megállapodtak.

⁸⁵ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 002573/1951. Vermes Sándor osztályvezető-helyettes 'Szigorúan bizalmas' minősítésű levele a berlini magyar követnek, 1951. február 19.

⁸⁶ MNL OL XIX-J-1-j-NDK 16. d. tétel 00164/1951. Simonyi András 'Szigorúan bizalmas' minősítésű levele Kállai Gyula külügyminiszternek, 1951. március 2.

sváb egységet, hogy esetleges újabb háború esetén az ellenséggel együtt ők is behatolhatnak volt hazájukba és ismét birtokba vehetik régi javaikat;⁸⁷ Florin visszautasította. Ismételten kifejtette az NDK-nak a kérdéssel kapcsolatos, már az előző évben is képviselt álláspontját. Eszerint: „a kitelepítettekben a hazatérés reményét felébreszteni bármilyen formában is igen veszélyes játék, mert [...] adott esetben nem nehéz átváltoztatni erőszakos úton való hazatérés szándékára. Mindezek alapján azt a politikát tartja helyesnek, amely a hazatérés gondolatát gyökeresen elvágja.”⁸⁸ Kijelentette, hogy a magyar kormány által tervezett akciót nem támogatják, s nyomatékosan kérte, hogy a hazatelepülést a szétszakított családok egyesítéseként kezeljék.⁸⁹

A német külügyminisztériumnak átadott lista összesen 10 NDK-ból és 3 NSZK-ból hazatérni szándékozó kérelmet tartalmazott. Az NDK-ból összesen két nő a kiskorú gyerekeivel, három egyedülálló férfi, két férfi az édesanyjával és három teljes – férj, feleség, gyerek – család, összesen 24 személy kérte hazatelepülését. Az NSZK-ból összesen 9 személy, egy kiskorú fiát egyedül nevelő nő és egy héttagú család szerepelt a listán. A német külügyminisztérium 1951. május 17-én közölte a berlini magyar misszióval, hogy engedélyezi a megnevezett személyek kiutazását, de visszatérésüket propagandisztikus célokra nem használhatják fel.⁹⁰

Az újabb konfliktus hatására a keletnémet partner az elkövetkező két év, 1951–1952 tárgyalásain a korábbiaknál is merevebb álláspontot képviselt. A visszahonosítás lehetőségét, s magát a fogalom használatát is immár teljesen elutasította. Ezzel a folyamatot teljesen ellenőrzése alá vonta, hiszen megszüntette azt a gyakorlatot, hogy a visszatérni szándékozók a magyar hatóságoknál kérelmezhessek hazatérésüket. A Magyarországra való visszaköltözést családegyesítés címén is csak kivételes esetekben engedélyezte. A jogosultság alapjának az elsőfokú rokonsági fok meglétét tekintette, amivel jelentősen leszűkítette a jogosultak körét. 1953 elejétől már ezen a körön belül is csak kiskorúak szüleihez, keresőképtelen személyek ellátásukról gondoskodó rokonaihoz, házastársak egymáshoz költözését támogatta. Egész családok kitelepülését nem engedélyezte. Lényeges szigorítást javasolt a családegyesítés eljárási szabályainál is. Megszüntette a párhuzamos

⁸⁷ MNL OL XIX-J-1-j 16. d. tétel 00274/1951. Hajdú József 'Szigorúan bizalmas' minősítésű jelentése, 1951. március 12.

⁸⁸ MNL OL XIX-J-1-j 16. d. tétel 00274/1951. Hajdú József 'Szigorúan bizalmas' minősítésű jelentése, 1951. március 12.

⁸⁹ MNL OL XIX-J-1-j 16. d. tétel 00274/1951. Hajdú József 'Szigorúan bizalmas' minősítésű jelentése, 1951. március 12.

A megbeszélést azonos módon interpretálta Peter Florin is. Erre vonatkozóan lásd PA AA MfAA A 9003 Feljegyzés Florin és Hajdú megbeszéléséről, 1951. március 15. 121–123.

⁹⁰ PA AA MfA Aktenvermerke über Gespräche zwischen Mitarbeiter des MfAA der DDR und Mitarbeiter der ungarischen Mission über aussen- und kulturpolitische sowie konsularische Fragen und Probleme 1951–1952. [Feljegyzések a Német Demokratikus Köztársaság Külügyminisztériumának és a Magyar Misszió munkatársainak kül-, kultúrpolitikai, valamint konzuli kérdésekről és problémákról folytatott megbeszéléseiről] (A 9000) Feljegyzés, 1951. május 17. 24.

A kiutazás közelebbi időpontjára vonatkozóan nincs adatunk.

kérvényezés gyakorlatát. Eszerint az NDK-ból Magyarországra visszatérőnek ott kellett kérelmet benyújtania, amit nem a külügyminisztériumon, hanem a rendőrségen keresztül, a kivándorlási szabályok szerint kellett intézni. A magyarországi hozzátartozót csak a kérelem pozitív elbírálása után értesítették. Ezzel egyirányúvá vált a családegyesítés, hiszen minimálisra csökkent a Magyarországon megvalósíthatók esélye. Azoknak a személyeknek, akik az NDK-ba kitelepített családtagjaihoz akartak költözni, kérvényeiket Magyarországon kellett benyújtaniuk. Az NDK-ból kiutazóknak maguknak kellett fizetni költségeiket, a Magyarországról kiköltözőkét a német állam átvállalta. Az álláspontok megmerevedése, illetve a kölcsönös betartás valójában az érintettek helyzetét nehezítette. A kérelmezők számára végképp átláthatatlanná vált, hogy mit kell tenniük, s az eljárási huzavona idején természetesen szünetelt a kiutazás is.⁹¹

A magyar külügyminisztérium végül föladta a visszahonosítás lehetőségét, az NDK-ból hazatérők kérelmeit a családegyesítési eljárás szabályai szerint bírálták el. Hallgatólagosan elérte viszont, hogy a kérelmezők az NDK hatóságaival párhuzamosan a berlini magyar missziónál is benyújthassák kérelmeiket, így gyorsítva föl legalább az elbírálás folyamatát.⁹²

⁹¹ Az 1951 második fele és 1952 vége közötti tárgyalásokra vonatkozóan lásd PA AA MfAA A 9000 50–51., 75., 86. A 9003 85., 87. és BArch DO1 15 802.

1952 februárjáig újabb 200 családegyesítési kérelem gyűlt össze a magyar külügyminisztériumba, a kérelmezők közül 15 felnőtt és 5 gyerek az NSZK-ba akart távozni. Az új eljárási szabályokra hivatkozva a kérvényeket ismételten felülvizsgálták. – PA AA MfAA A 9000 Az NDK budapesti Missziójának jelentése, 1952. február 19. 79.

Arra vonatkozóan, hogy 1952-ben ennek a csoportnak a kiutazása megtörtént-e, nem találtunk adatokat.

Az NDK külügyminisztériuma egy évvel később további szigorításokat javasolt. Azt kérte, hogy a magyar hatóság csak házaspárok, kiskorú gyermekek szüleikkel, illetve keresőképtelen családtagok családegyesítését tegyék lehetővé. – MNL OL XIX-J-1-k-NDK A 05807/2/titk.A/II/c. 1953.

Magyarországon át 1951–1952-ben több Romániában maradt, illetve hadifogságból visszatért német nemzetiségű csoport NDK-ba utazása valósult meg. A kiutazások oka: családegyesítés. 1951. július 7-én 233 személy, 1952. március 21. 108 személy. Ebben az esetben a román–magyar–német külügynek kellett egyeztetnie a szállítmányok átengedésének technikai feltételeiről. A tárgyalásokon állandó vita tárgya volt a vasúti vagonok száma, a mozdonyok biztosítása, az utazás költségeinek megtérítése, a német kísérő személyzet vízumai stb. A legegyszerűbb kérdésekben való megegyezést is hónapokig tartó tárgyalások előzték meg. – PA AA MfAA A 9003 Feljegyzés, 1951. október 31. 80–81.

⁹² „Figyelembe véve azt a körülményt, hogy a kitelepítettek mindinkább a Misszióhoz kereszttül kérik visszatelepítésük engedélyezését, továbbá, hogy a Német KüM is a Misszióhoz továbbítja az ilyen irányú kérelmeket, állásfoglalásunk az, hogy a Misszió fogadja el az ilyen irányú kérelmeket és terjessze fel rendes hazatérési úrlapon az Igazgatási Főosztályra, azonban a kérelmen magán, vagy a kísérő jelentésen szíveskedjék feltüntetni, hogy kitelepítettnek az ügye”. – MNL OL XIX-J-1-k 04762/1953. Utasítás, 1953. április 21.

1953. június 18-án egy transzporttal újabb 255 személy érkezett meg Bischofswerdába. Közülük 9 személynek néhány nap múlva engedélyezték az NSZK-ba való továbbutazását.⁹³

A kitelepítés és a háborús események következtében 1948 végén a magyarországi német közösség tagjainak jogi helyzete rendkívül különböző volt. A Magyarországon maradtak helyzete a teljes jogfosztottságtól a diszkriminált állampolgársági létiig terjedt, míg a Németország különböző megszállási övezetébe telepítettek az új hazába beilleszkedés nehézségeivel és bizonytalanságaival küzdöttek.

A magyar kormány 1949 ősze és 1950 tavasza között részben politikai megfontolások, részben a gazdasági kényszerek hatására fokozatosan megteremtette a német nemzetiségűek alapvető jogegyenlőségét, de a hatalom a kollektív bűnösség stigmáját velük szemben látens módon továbbra is alkalmazta. Amit a megromlott magyar–jugoszláv viszony hatására a '40-es évek végétől a délszlávok is viseltek.

A szétszakított magyarországi német nemzetiségű családok ismételt együttélésének rendezése az egyik legfontosabb eleme volt e szétzilált közösség mind magyarországi, mind németországi integrációjának. A családegyesítések gyakorlati lépéseinek meghatározása azonban nem függetleníthető az állam és polgárainak egymáshoz való viszonya, az állampolgárság meghatározásától. A magyarországi németek családegyesítése kapcsán folytatott hosszadalmas és meddő, sok esetben süketek párbeszédére emlékeztető tárgyalások éppen arra világítanak rá, hogy az érintett felek a kérdés kapcsán nem elvszerű álláspontot képviseltek. Sokkal inkább napi politikai érdekeiket, presztízsszempontokat követtek, amit az alapfogalmak – 'állampolgárság', 'visszahonosítás', 'repatriálás' – állandó újraértelmezésével próbáltak leplezni.

E tekintetben az egyes személyek álláspontja mindvégig egyértelmű volt. A Magyarországra szovjet hadifogságból visszatért német nemzetiségű személyek – akiknek a családtagjait időközben kitelepítették, így otthonaikat, életlehetőségeiket elvesztették –, illetve kitelepített családtagjaik magyar állampolgárságuk mellett érveltek.

A szovjet katonai parancsnokság és az NDK kormánya az oda érkező menekültek, kiutasítottak és kitelepítettek minél gyorsabb társadalmi integrációjára – mindenekelőtt a választójog és munkalehetőség biztosítása révén –, beolvastásukra törekedtek. Ezért – a nyugati megszállási övezetekkel ellentétben – nem engedélyezték a különböző országokból érkezettek önszerveződését, nem támogatták kulturális sajátosságaik megőrzését. A sajtóban megjelent cikkek az „új állampolgárok” problémamentes beilleszkedését, sikeres társadalmi integrációját

⁹³ BArch DO1 15 802 Feljegyzés, 1953. június 23.

Több dokumentum is 2. transzportként említi a csoportot, utalva arra, hogy 1953-ban már ezt megelőzően is érkezett egy csoport Magyarországról az NDK-ba. A kiutazás időpontjára vonatkozó más adatot azonban nem találtunk.

hangsúlyozták.⁹⁴ Bár jogi értelemben a kitelepítettek állampolgárságot a két német állam közötti békeszerződés megkötéséig pro forma nem kaptak, de német igazolvánnyal látták el őket, és mindkét német állam német állampolgárnak tekintette őket.

Az NSZK 1949. május 23-án kihirdetett alaptörvényének preambuluma a német nép egységét és a német állam állandóságát hangsúlyozta. Az NDK ugyanebben az évben elfogadott alaptörvénye még szintén csak egyetlen német állampolgárságról beszélt.⁹⁵ Ennek ellentmond, hogy 1948 második fele és 1950 márciusa között a keletnémet hatóságok támogatták a Magyarországról kitelepített, vagy elmenekült németek azon törekvését, hogy a magyar állam legalább vizsgálja felül visszahonosítási kérelmeiket, és ab ovo ne utasítsa vissza e kéréseket.

Megítélésem szerint ezekben az esetekben a jogi szempontokat egyrészt a humanitárius megfontolások fölülírták, másrészt tükrözi a német fél nem konzekvens álláspontját is. Az NDK kormányának álláspontja 1950 tavaszán, a 84/1950. MT számú rendelet megjelenését követően gyökeresen megváltozott. A heves, elutasító reakciót több dolog is motiválhatta: egyrészt meglephette a németeket, hogy a magyar kormány korábbi, teljesen elutasító álláspontját megváltoztatta a kitelepítettek visszahonosításának ügyében. Közvetlenül a 84/1950. MT számú rendelet megjelenése után megítélhetetlen volt, hogy az érintettek mekkora köre akar majd élni ezzel a lehetőséggel, mint ahogyan az is, hogy a magyar állam milyen nagyságrendű visszatelepülést támogatna. Egy újabb migrációs folyamat zavart kelthetett az érintettek ottani integrációjában, munkaerő-veszteséget jelentett, de arra is alkalmas volt, hogy hasonló törekvéseket generáljon a más országokból érkezett német közösségek körében is. Ezért az NDK a tárgyalásokon a visszatelepülők körének minimalizálására törekedett. Ezt szolgálta egyrészt annak megvétozása, hogy Magyarország német lapokban a lehetőségről és az eljárás módjára vonatkozóan információkat tegyen közzé. Másrészt a visszahonosítást kizárólag családjegyesítés jogcímén támogatta, s ez esetben is az NDK területén történőt szorgalmazta. Megítélésem szerint a német kormány reakciója, a visszahonosítás valamennyi, az NDK-t negatívan érintő következménye ellenére – különösen a magyar kormány tényleges intézkedései ismeretében – eltúlzott volt.

A visszahonosítás lehetőségének biztosítása nem illeszkedett a magyar kormány koncepciójába sem. A kitelepítést szabályozó 12 330/1945. ME számú rendelet nem érintette az állampolgárság kérdését, azaz a kitelepítettek nem vesztet-

⁹⁴ Erre vonatkozóan bővebben lásd Neubürger sind seßhaft geworden. *Tägliche Rundschau*, 1947. április 24.; Jeder Umsiedler in seinem Beruf. *Tägliche Rundschau*, 1949. október 19.; 85% aller Umsiedler im Arbeitsprozess. *Tägliche Rundschau*, 1950. január 11.; 37 000 Umsiedler besuchen die Universitäten. *Neues Deutschland*, 1950. január 13.; Paul Werker: Sie haben ihre Heimat gefunden. *Neues Deutschland*, 1950. február 2. – MfAA A 9003 Feljegyzés, 1950. április 14. 49–54.

⁹⁵ Kisteleki Károly: *Az állampolgárság fogalmának és jogi szabályozásának fejlődése. Koncepciók és alapmodellek Európában és Magyarországon*. Budapest, Martin Opitz, 2011. 121–122.

Az állampolgárság belső jogi és nemzetközi szabályozására vonatkozóan bővebben lásd Ganczer Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013. 55–85.

ték el magyar állampolgárságukat. Rajk László belügyminiszter a Minisztertanács 1946. július 12-i ülésére készített előterjesztésében úgy fogalmazott, hogy ennek a mulasztásnak „beláthatatlan következményei lehetnek”. A minisztertanács elfogadta, majd a néhány nappal később megjelent 7970/1946. ME sz. rendelet meg is erősítette a belügyminiszteri javaslatot. E szerint a Németországba áttelepítettek magyar állampolgárságukat az ország elhagyásának napján elveszítették. A rendelet hatálya kiterjedt a már korábban kitelepítettekre is. Majd az 1947. augusztus 31-én kiadott 10 515/1947. számú kormányrendelet értelmében immár az a személy is elvesztette magyar állampolgárságát, akit az áttelepítendőek névjegyzékére felvettek, s az is, aki lakóhelyét rendőrhatalósági engedély nélkül elhagyta. Ez a törekvés folytatódott 1948–1950 között is, amikor a visszatelepülni szándékozók egyéni kérelmeit elbírálás nélkül, egyöntetűen elutasították.

A magyar kormány 1949 decemberében arra kérte az NDK külügyminisztériumát, hogy a területén élő egykori magyar állampolgárok állampolgárságának rendezéséig ne tekintse az érintett személyeket hontalannak. A megfogalmazás azonban egyértelműen jelzi, hogy nemcsak egykori magyar állampolgárok, de kizárólag magyar nemzetiségű személyek állampolgárságának rendezése a szándéka.⁹⁶

A fenti összefüggéseket figyelembe véve a magyar kormánynak a visszahonosítást lehetővé tévő rendeletét elsősorban pozitív imázst építő megfontolásokkal magyarázhatjuk, s nem mellékesen gazdasági érdekekkel. Hiszen elsősorban a szakmával rendelkező fiatalok számára tették lehetővé a Magyarországra való visszatérést. Emellett a visszahonosítás lehetőségének deklarálása – megítélésem szerint – jól illeszkedik a magyar kormánynak a németekkel szemben tanúsított korábbi eljárásába. Ennek alapvető jellemzője volt, hogy valódi szándékát – a németek minél nagyobb számú, ha lehet teljes kitelepítését – nem vállalta, a kollektív bűnösség elvének elfogadását a nyílt kommunikációban elhárította, a tényleges eljárási módokban viszont alkalmazta. Mindezek az érvek azonban csak részben magyarázzák a magyar kormánynak a visszahonosítás lehetőségét deklaráló lépését.

Annál is inkább, mert a politikai vezetés valódi szándékait az eljárás nem nyilvános, nem áttekinthető volta, a különböző magyar hatóságok, hivatalok ügyintézésének eltérő módja jobban kifejezik. Az MDP Központi Vezetősége 1952. november–decemberében a magyar állampolgárokat érintő amnesztia hatását

⁹⁶ PA MfAA A 7872 A berlini magyar misszió levele az NDK külügyminisztériumának, 1949. december 20. 206.

A német fél válaszában leszögezte, hogy az NDK-ban külföldi állampolgár állampolgárságát csak akkor ismerik el, ha az illetőnek van érvényes hazai útlevele. Ha lejár, anélkül, hogy meghosszabbítanák, az illetőt hontalannak tekintik. Ezért a berlini magyar diplomáciai misszió felhívást tett közzé, hogy mindazok a személyek, akiknek nincs érvényes magyar útlevele, 1950. március 28-ig jelentkezzenek a Misszionál útlevelek meghosszabbítása érdekében. – PA MfAA A 15 411 A berlini magyar misszió levele az NDK külügyminisztériumának, 1950. január 20. 4. és PA MfAA A 9003. Válasz szóbeli jegyzékre, 1950. január 15. 75.

értékelve érintette a németek hazatérésének kérdését is. Mintegy „8000 sváb kitelepített hazautazási kérelme érkezett be itteni hozzátartozóiktól 1952. április 4-ig. A sváb kitelepítettek számára az ÁVH igen ritka esetekben ad hazatérési engedélyt, éppen ezért a hozzátartozók állandóan sürgetik a BM. Állampolgársági Osztályát felvilágosításért, illetve kérelmük elintézéséért.

Az ÁVH Útlevel Osztálya szerint ezeket a kérelmeket még 1950-ben adták be, elbírálásukra azóta sem került sor, és a Hatóság szerint ezeket jelenleg tárgyalás alá venni nem célszerű.”⁹⁷ Ebből az is következik, hogy az NDK kormányával föl-vállalt konfliktus nem elvi, hanem presztízsokokkal magyarázható. A tárgyalások bürokratikus, időt húzó jellege pedig azt is jelzi, hogy a felek – a magyar és NDK külügyminisztérium valamint a Szövetséges Főbiztosság munkatársai – a politikai és hatalmi megfontolásokat a hatékony, operatív megoldások elé helyezték.

⁹⁷ MNL OL Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt iratai. M szekció. Magyar Dolgozók Pártja. MDP központi szervei. Adminisztratív Osztály 1950–1956. (M-KS 276. f. 96. cs.) 68. ő. e. Belügyminisztérium Igazgatási Főosztályának tájékoztató levele Bíró György számára, 1952. december 10.